

Masteroppgave

NTNU
Norges teknisk-naturvitenskapelige
universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historie og klassiske fag

Amund Aarvelta

EF-saken og Bortenregjeringens fall, 1965-71

Masteroppgave i historie
Trondheim, våren 2013

EF-saken og Bortenregjeringens fall, 1965-71

Amund Aarvelta

Masteroppgave i historie

Institutt for historie og klassiske fag

NTNU

Trondheim 2013

Forord

Oppgaven har bakgrunn i min fasinasjon for norsk politikk og politisk historie. Takk til alle som har lagt grunnlaget for min glede over slike tema. Ofte skulle man ønske man var tilstede ved alle de dramatiske møter, debatter og avgjørelser som har preget vår historie, men jeg er likevel fornøyd med å ha mulighet til å studere de på avstand.

Takk til familie, venner og kjæreste.

En stor takk må også rettes til min veileder Kristian Steinnes for gode råd og spennende diskusjoner. Takk for tålmodigheten.

Den største takken skal rettes til studentdemokratiet på NTNU, i Trondheim og i resten av Norge. Det er der min utdanning har blitt komplett.

Sist vil jeg si takk til alle folkevalgte som dag etter dag, time etter time, diskuterer og avgjør saker som preger vår hverdag. Mye kunne dog vært sagt med færre ord.

Trondheim 10.05.13
Amund Aarvelta

Innhold

Forord.....	3
Innhold	5
1. Innledning	7
1.1 Valg av tema.....	7
1.2 Litteratur og forskningssituasjonen.....	7
1.3 Problemstilling.....	12
1.4 Kilder og metode.....	14
1.5 Argument og struktur	15
2. Markedssaken 1965-1967	17
2.1 Innledning.....	17
2.2 EEC og Norge før Borten.....	17
2.3 Regjeringsinngåelsen.....	18
2.4 Regjeringserklæringen og trontaledebatten	19
2.5 Utenrikspolitisk debatt 65/66.....	22
2.6 Debatten høsten 1966.....	26
2.7 Konklusjon	30
3. Markedssaken 1967-1970	31
3.1 Innledning.....	31
3.2 Markedsdebatten i 1967	31
3.3 Konklusjon markedsdebatten 1967.....	40
3.4 Markedssaken fra 1967 til 1970.....	42
3.5 Markedsdebatten 1970.....	43
3.6 Konklusjon markedsdebatten 1970.....	47
3.7 Konklusjon	48
4. Regjeringskrisen.....	51
4.1 Innledning.....	51
4.2 Lekkasjen.....	51
4.3 Bortens lekkasje	53
4.5 Jakten på kilden	54
4.6 Bortens behandling.....	57
4.7 Regjerings behandling av lekkasjesaken	59
4.8 Redegjørelsen i Stortinget	60
4.9 Medias rolle	63
4.10 EF-motstandernes rolle	64
4.11 Konklusjon.....	64
5. Nytt forsøk og ny debatt.....	67
5.1 Innledning.....	67
5.2 Forsøket til Bondevik.....	67
5.3 Ny regjering	69
5.4 Markedsdebatten 1971	71
5.5 Konklusjon	79
6. Konklusjon.....	81
Kilder og litteratur	85
Kilder	85
Media	85
Litteraturliste.....	85
Nettsider.....	87

1. Innledning

1.1 Valg av tema

EU/EF-debatten¹ har preget det norske politiske landskapet i større eller mindre grad de siste 50 årene. Norge har gjennom to folkeavstemminger sagt nei til medlemskap og både før folkeavstemmingen i 1972 og i 1994 dominerte saken det offentlige ordskiftet. Diskusjonen om Norges form for tilknytning til et europeisk fellesskap har skapt nye politiske allianser og har splittet tidligere allierte. Det er en sak som flere ganger har endret det politiske landskapet, og som har skapt politisk vinnere og tapere.

Våren 1971 var en av de mest dramatiske perioder i norsk politikk. Regjeringen Bortens avgang på bakgrunn av den såkalte lekkasjesaken hadde også sterk tilknytning til regjeringens uenighet om EF-spørsmålet. Da den borgerlige koalisjonsregjeringen fant sammen etter valget i 1965 var man klar over at det lå en grunnleggende motsetning i tilnærmingen til Det europeisk fellesskapet. Det er ikke uvanlig at koalisjonsregjeringer må behandle saker der partiene har tydelige historiske og ideologiske forskjeller. Derfor er det spennende å analysere hvordan regjeringen Borten håndterte dette spørsmålet, og lærdommen man kan trekke av det vil kunne være like relevant for de koalisjonsregjeringer som har styrt landet de siste årene, og som skal styre Norge i fremtiden.

1.2 Litteratur og forskningssituasjonen

Det finnes et rikt utvalgt av litteratur om sentrale personer i begivenhetene rundt Borten-regjeringens avgang. Særlig omfatter dette biografi-litteraturen. Om Per Borten selv er det skrevet flere store biografier. Den siste og mest omfattende er skrevet av historikeren Harald Berntsen i 2007.²

Berntsen bruker mye plass i sin biografi på regjeringsperioden og på sammenbruddet i regjeringen. Berntsen analyserer også en del tema som andre historikere ikke har belyst, dette

---

¹ Oppgaven vil i hovedsak bruke EEC (European Economic Community) og EF (Det europeiske fellesskap). EEC blir brukt om perioden frem til 1967, og deretter ble EF skapt. I oppgaven vil det ikke være noe markert skille fordi ulike betegnelser ble brukt om hverandre en periode. *Fellesmarkedet* og *fellesskapet* er også versjoner som ble brukt i debatten, der førstnevnte er mest vanlig i perioden før 1967 og sistnevnte i perioden etter.

² Berntsen, Harald, *Staurberaren – Per Borten*, Oslo 2007

er for eksempel spekulasjoner rundt personer som Kåre Willoch og motiver de hadde for sine handlinger i ukene rundt Bortens lekkasje.³ Berntsen diskuterer også Per Bortens rolle i Bondevik-forhandlingene, og hevder i motsetning til andre at Per Borten faktisk ønsket Bondevik som statsminister, og hadde tro på at han ville få de rette ”EF-holdningene” dersom man drøyde noe med inngåelsen av en ny regjering.⁴ Biografien er et omfattende verk og et viktig verk både til å bli kjent med Borten som person og politiker, samt som utgangspunkt for et studie av de skjebnesvangre ukene våren 1971. Berntsen danner også et fint utgangspunkt for en studie av premissene for regjeringsdannelsen i 1965, og hvordan Borten ledet regjeringen gjennom de innledende forhandlingene om medlemskap i EF til tross for at regjeringen var splittet i synet på fullverdig medlemskap.

Den første boken om Per Borten som person kom i 1984 og var redigert av Torbjørn Greipsland. Denne hadde ikke form av en biografi, men en samling tekster skrevet av Bortens politiske kolleger om personen Per Borten. Boken bærer preg av å være en hyllest til Per Borten, og problematiserer i liten grad avgangen og motivene for den.⁵

I 1988 ga Bjørn Unneberg ut biografien ”Per Borten – Bonde og statsmann”. Denne drøfter også de sentrale tema for denne studien, men er på langt nær så detaljert og drøftende som Harald Berntsens biografi. Unneberg var selv en sentral senterpartipolitiker på 1960- og 70-tallet, mens Berntsen er en historiker. Unneberg tar i mindre grad enn Berntsen for seg det politiske spillet rundt både regjeringsdannelsen og regjeringsskrisen fem år senere, men gir likevel verdifull innsikt i disse tema. Unneberg beskriver blant annet godt om hvorfor Borten ble statsminister for den nye koalisjonsregjeringen etter lange forhandlinger der Borten selv ikke hadde noen fremtredende rolle. Det er også interessant å se hvordan Borten gjennom perioden klarte å balansere et sterkt splittet Storting og folkeopinion gjennom mange år med forhandlinger om medlemskap uten selv å ta direkte stilling til spørsmålet.⁶

Det er skrevet fire bøker om Borten-regjeringens avgang. Alle disse tar for seg opptakten til de innholdsrike ukene våren 1971, men gir i hovedsak en deskriptiv fremstilling av hva som faktisk skjedde. Felles for dem alle er at de er skrevet av mer eller mindre sentrale aktører i

---

³ Berntsen, 2007: s303

⁴ Berntsen, 2007: s 403

⁵ Greipsland, Torbjørn, *Per Borten: omdiskutert og avholdt*, Oslo 1984

⁶ Unneberg, Bjørn, *Per Borten – Bonde og statsmann*, Oslo 1988

prosessene rundt regjeringens avgang, og må derfor også leses i dette lyset. Bøkene er derfor beretninger fra sentrale aktører i prosessen, men er viktige for å kaste lys over de politiske bevegelsene rundt EEC-spørsmålet og regjeringens avgang.

Per Vassbotn skrev senere på året 1971 ”Lekkasje og forlis – om regjeringen Bortens fall”.⁷ Vassbotn var politisk journalist i Dagbladet på denne tiden, og var den journalisten som laget oppslaget som førte til at Per Borten ble beskyldt for lekkasjer av hemmelige dokumenter, og dermed startet prosessen som førte til regjeringens avgang. Vassbotn var en sentral del av det politiske spillet, fordi han nektet å oppgi sine kilder og dermed ikke kunne frikjenne Borten. Boken er en god og fyldig beskrivelse av prosessen om regjeringens avgang og forsøket på å danne en ny borgerlig regjering. Den fremstår som et forsøk på å forklare seg selv, og har mange elementer av å være en personlig beretning. Vassbotn skriver selv at han bygger fremstillingen på fortrolige samtaler med aktører og observatører som var sentralt plassert under krisen. Vassbotn evner også å gi et godt innblikk i de indre og ytre motsetninger i regjeringen og hvordan dette påvirket det endelige bruddet.

En annen journalist som skrev en bok om regjerings fall i 1971 er NRK-journalisten Herbjørn Sørebo som høsten 1971 ga ut ”Slik sprakk koalisjonen”.⁸ Sørebo var mindre sentralt plassert enn Vassbotn i selve saken, og boken kan derfor leses som en noe mer objektiv fortelling. Imidlertid kommer det frem at også Sørebo satt på mye av den samme informasjonen som Vassbotn og hadde kommunikasjon med flere av de sentrale aktørene også underveis i krisen. Sørebo har i større grad enn Vassbotn fokus på etterspillet av regjeringskrise, både knyttet til Bortens redegjørelse til Stortinget med en påfølgende debatt, samt forsøket til de borgerlige partiene på å danne ny regjering.

Usikkerheten rundt hvem som var Dagbladets kilde, og dermed sto for lekkasjen, skulle vare frem til 1986 da tidligere presseråd ved statsministerens kontor Ole N. Hoemsnes sto frem. Han skrev i 1986 boken ”Skjebnedøgn” som er hans personlige beretning fra regjeringskrisen i 1971. Selv om boken bærer preg av å være en innrømmelse av skyld, og nærmest en unnskyldning for det han hadde påført regjeringen, så kommer det også frem mye nyttig informasjon. Hoemsnes var en aktør som var sentralt plassert i regjeringen. Som presseråd

---

⁷ Vassbotn, Per, *Lekkasje og forlis – om regjeringen Bortens fall*, Oslo 1971

⁸ Sørebo, Herbjørn, *Slik sprakk koalisjonen*, Oslo 1971

ved statsministerens kontor deltok han på alle møter av betydning vedrørende saken, samt at han koordinerte Bortens presseutspill.⁹

Etter avsløringen om at Hoemsnes var Dagbladets kilde kom det også en ny bok fra Per Vassbotn kalt "Da Borten falt". Første del av boken er helt lik boken fra 1971, mens del to er hans reaksjoner på de nye opplysningene om at Vassbotns kilde var Hoemsnes. Han åpner med å fortelle at disse nye opplysningene vil gjøre det mulig for han å fortelle mer av historien enn det han kunne gjør i 1971. Dette innebærer også en bekreftelse av at det var Hoemsnes og ikke Borten som var Vassbotns kilde til artikkelen som skulle starte lekkasjesaken.¹⁰

I tillegg til litteratur som direkte tar for seg Per Borten og regjeringens avgang finnes det en lang rekke fremstillinger som mer eller mindre behandler spørsmålet. Om lag alle viktige aktører fra perioden har enten skrevet bøker selv, eller fått biografier skrevet om seg. Dette gjelder blant annet Trygve Bratteli, Bent Røiseland og Kåre Willoch. John Lyng har også skrevet flere bøker fra perioden der han forteller om sitt politiske liv og virke, det samme har Kåre Willoch som med sitt verk *Myter og virkelighet* utgitt i 2002 endelig fortalte sin versjon av historien om Bortens koalisjonsregjeringen.¹¹ Samtidig er det skrevet større verk om alle de politiske partiene, der også saken er fylldig behandlet.¹² Alt dette skaper et bakteppe for oppgaven.

Også om Folkebevegelsen finnes det mye relevant litteratur. Det første fremstillingen ble skrevet i 1982 av Tor Bjørklund der han i boken *Mot strømmen – Kampen mot EF 1961-1972* også går inn på hvordan Folkebevegelsen arbeidet for å påvirke regjering og Storting.¹³ Også boken *Bønder i EF-strid – Senterpartiet og bondeorganisasjonene 1961-72* av Jostein Trøite og Jan Erik Vold bidrar til å belyse Folkebevegelsens rolle i Bortenregjeringens fall.¹⁴

---

⁹ Hoemsnes, Ole N., *Skjebnedøgn: om Borten-regjeringens fall*, Oslo 1986

¹⁰ Vassbotn, Per, *Da Borten falt: gjensyn med regjerings lekkasje og forlis 1971*, Oslo 1986

¹¹ Willoch, Kåre, *Myter og virkelighet*, Oslo 2002

¹² Eks: Madsen, Roar, *Motstraums, Senterpartiets historie 1959 – 2000*, 2001

¹³ Bjørklund, Tor, *Mot strømmen – kampen mot EF 1961-1972*, Oslo 1982: s309

¹⁴ Trøite, Jostein, Jan Erik Vold, *Bønder i EF-strid – Senterpartiet og bondeorganisasjonene 1962-71*, Oslo 1977

De fleste historikere som har studert årsaken til Bortenregjeringens avgang hevder at lekkasjesaken kun var en liten hendelse som avdekket dype politiske uenigheter og kraftig slitasje på samarbeidet internt. For eksempel skriver Edvard Bull i sin *Norges Historie* fra 1979 om markedssaken at ”... den sprengte også den borgerlige koalisjon”. Videre skriver han om selve lekkasjesaken at ”På avstand ser den ut som en uvesentlig detalj.” og senere ”men lekkasjen gir ingen forklaring på at koalisjonen ble oppløst”.¹⁵

På samme måte som Bull skriver Berge Furre i sin lærebok om *Norsk Historie 1914- 2000* at ”Til sist vart samheldet i regjeringa så tynnslite at det brast på ein bagatell”.¹⁶ I det nye norske historieverket *Norvegr* fra 2011 oppsummerer man årsakene til regjeringen Bortens avgang ved å si:

*”Da regjeringen Borten måtte kaste kortene på grunn av økende politisk og personlig uoverenstemmelser innad i koalisjonen, spilte pågående og kritisk journalistikk en viktig rolle både i å avdekke og øke konflikten, men også i å bryte ned regjeringen. Bortens regjering ble slik en første som i hovedsak ble felt gjennom pressen.”*¹⁷

I en hovedoppgave i historie fra Universitet i Trondheim tar Jan Erik Vold for seg Senterpartiets diskusjon om EEC fra tidlig på 60-tallet og frem til folkeavstemningen. Han bruker mye tid på Senterpartiets interne dokumenter og vedtak. Vold diskuterer selvfølgelig regjeringskrisen og frembringer flere forklaringsmodeller for krisen. Volds oppgave er skrevet i 1975 og har dermed, som han selv sier, ikke alle fakta på bordet samtidig som oppgaven er skrevet mens dette fremdeles var et politisk betent tema.¹⁸ Det er flere andre hovedoppgaver som også danner et nyttig bakteppe for oppgaven. Dette gjelder blant annet Tor Sørensens hovedoppgave med tittelen *Venstres Markedsutvalg om EEC 1970/71* fra 2008.¹⁹

---

¹⁵ Bull, Edvard, *Norges Historie bind 14 (red. Knut Mykland); Norge i den rike verden 1945–1975*, Oslo 1979: s 435

¹⁶ Furre, Berge, *Norsk historie fra 1914– 2000*, Oslo 2000: s 210

¹⁷ Nielsen, May-Brith Ohman, *Norvegr - Norges historie Bind 4*, Oslo 2011: s 195

¹⁸ Vold, Jan Erik, *Senterpartiet og EF-spørsmålet 1961-71*, Trondheim 1975

¹⁹ Sørensen, Tor, *Venstres Markedsutvalg om EEC 1970/71*, Trondheim 2008

Geir Ketil Almlid analyserer også i sin artikkel *Borten- og Bratteli-regjeringenes forhandlinger om EF-medlemskap i 1970-72* også om Bortenregjeringens vanskeligheter med å enes om en felles linje i forhandlingene med EF om medlemskap.²⁰

I artikkelen *Bortens balansegang* drøfter Haakon Ikonomou hvordan Per Borten vekslet mellom et assosieringsstandpunkt i forkant av regjeringsdannelsen, via en medlemskapslinje som statsminister og til et nei-standpunkt i etterkant av regjeringsbruddet.²¹

En stor del av biografilitteraturen fra perioden som omtaler sentrale aktører inntar de samme holdninger til hvorfor regjeringssamarbeidet opphørte. For eksempel kan man lese i biografien om Venstres partileder Bent Røiseland følgende:

*”Borten-regjeringen var da ved veis ende, formelt på grunn av mistillit til statsministeren personlig, men reelt på grunnlag av den sterke uenigheten i nettopp EF-saken. Senterpartiets, og dermed Per Bortens håndtering av en rekke EF-saker hadde helt ødelagt samholdet i regjeringen da den brøt sammen i mars 1971.”*²²

Det er tydelig at den allmenne historieforståelse fra perioden tar utgangspunkt i at selve lekkasjesaken var en bagatell som avdekket dyp politisk uenighet internt. Alternativt kan man vurdere lekkasjesaken som en god anledning til å omstrukturere eller bryte samarbeidet.

1.3 Problemstilling

Regjeringen Bortens avgang har som vist vært drøftet i en rekke fremstillinger der de fleste konkluderer med at Borten måtte gå på grunn av interne stridigheter om EEC. Allikevel har ingen gått dypt inn i problemstillingen om selve avgangen siden Hoemsnes avslørte seg selv som Dagbladet kilde midt på 1980-tallet. Det er også mangelfull analyse av regjeringens deltakelse i de offentlige debattene i Stortinget, samt hvordan de ulike partienes stortingsgruppe forholdt seg til regjeringens politikk i saken.

---

²⁰ Almlid, Geir Ketil, *Borten- og Bratteli-regjeringenes forhandlinger om EF-medlemskap i 1970-72*, Publiseres i Historisk Tidsskrift nr 2 2013

²¹ Ikonomou, Haakon, *Bortens balansegang*, Artikkel i Fortid: Historiestudentenes tidsskrift UiO nr 2 2010

²² Garvik, Olav, Marianne Røiseland, Jena Vetland, *Røiseland: Statsministeren vi ikke fikk*, Bergen 2003: s 226

Det er kjent at Per Bortens, og dermed regjeringens, avgang ble utløst av den såkalte lekkasjesaken der Borten viste frem hemmelige dokumenter til Arne Haugestad, leder av Folkebevegelsen mot norsk medlemskap i EEC. Denne oppgaven analyserer i hvor stor grad avgangen skyldtes nettopp denne enkelthendelsen, og dermed hvilke andre motiver som lå bak de omveltningene som skjedde i norsk politikk våren 1971. Målsetningen med denne oppgaven er altså å analysere historien om disse månedene våren 1971 og samt å undersøke hvordan EF-saken hadde ført til slitasje på regjeringen i perioden frem til bruddet. Hovedproblemstillingen i oppgaven er å undersøke om motsetningene knyttet til EF-saken ble så store at videre samarbeid ut over våren 1971 ble umulig.

Det er interessant å studere hvordan en koalisjonsregjering fungerer i Stortinget når de politiske motsetningene vokser seg større, samt i dette tilfellet å studere hvordan diskusjonen endret seg fra regjeringsdannelsen i 1965 frem til bruddet i 1971. Norge er blitt et land preget av koalisjonsregjeringer, og det er lenge siden ett parti hadde rent flertall på Stortinget. Derfor vil en slik analyse være interessant også sett i lys av dagens politiske situasjon i Norge.

For å analysere hovedproblemstillingen vil jeg ta tak i spørsmålet om i hvor stor grad motsetninger i saken om medlemskap i EF påvirket regjeringens avgang. I forsøket på å danne en ny regjeringen ledet av Kjell Bondevik kom det tydelig frem at partiene ikke kunne enes om en felles plattform for videre forhandlinger om medlemskap. Det er derfor tydelig at mye hadde endret seg i tiden fra 1965 til 1971, også partienes standpunkt i saken. Skal man forstå og analysere denne endringen må man ta utgangspunkt i regjeringsdannelsen for så å trekke linjene helt frem til EF-debatten i etterkant av regjeringssplittelsen i 1971.

Oppgaven vil derfor også undersøke hvilken politisk linje man la seg på ved regjeringsdannelsen og i de første årene av perioden, for å finne ut om og hvordan motsetningene knyttet til EF-saken ble diskutert og tydeliggjort. Videre vil det være naturlig å undersøke hvordan situasjonen endret seg fra 1967 og fremover mot regjeringssplittelsen da saken om medlemskap ble aktualisert, og hvilken effekt dette fikk på samarbeidet og debatten. En annen viktig underproblemstilling er i hvor stor grad de ulike regjeringspartiene tilpasset seg det faktum at man var i en samarbeidsregjering med store motsetninger. Dette kan man finne svar på ved å analysere deler av debatten i etterkant av regjeringssplittelsen for å se om det er noen endringer fra perioden rett før bruddet.

1.4 Kilder og metode

Hovedkilden i arbeidet har vært debattene om EEC i Stortinget både i 1962, 1967, 1970 og 1971, samt markedsmeldingene til Stortinget som var bakgrunn for debattene. Disse danner en viktig bakgrunn for å forstå de komplekse strukturene i debatten. I tillegg til disse åpne diskusjonene følger en lang rekke utredninger og rapporter som er vedlagt de ulike meldingene. Disse er viktige for analysen av den utviklingen Norges holdning til europeisk handelssamarbeid gikk gjennom.

Selv om den primære kilden for denne oppgaven er de transkriberte markedsdebattene fra Stortinget har også trontaledebatter og andre årlige hendelser, som utenriksdebatter og handelsdebatter, dannet et grunnlaget for å analysere utviklingen i regjeringens standpunkt til EEC, og hvordan Stortinget vurderte dette.

Flere bøker og biografier er skrevet om perioden. Mange aktører har fortalt sin historie om situasjonen rundt regjeringens avgang. Disse beretningene er også viktige for å fordype seg i problemstillingene.

Det finnes et meget fyldig utvalg av sakspapirer, protokoller og så videre fra denne perioden i det politiske Norge. Dette kildegrunnlaget er enormt. I arbeidet med oppgaven er det i all hovedsak lagt vekt på debattene i Stortinget og meldingene fra regjeringen til Stortinget. Styrkene med denne innfallsvinkelen er at man her får god forståelse for de utfordringer regjeringen og stortingsgruppene møtte i sitt samarbeid.

De offentlige debattene i Stortinget og meldingene fra Regjeringen til Stortinget er en god inngang til å forstå hvordan samarbeidspartene måtte balansere EF-saken. Dersom man legger til grunn at de ulike partiene hadde en ulik ideologisk tilnærming til EF-saken i bunn, kan man gjennom å studere debattene og meldingene få et godt innblikk i hvordan de klarte å skape kompromisser. Det er også en fin måte å studere hvordan ulike aktører kunne tolke meldinger, vedtak og uttalelser forskjellig.

Kildematerialet er grunnlaget for å svare på problemstillingene som stilles i oppgaven. Gjennom å se de forskjellige kildene i sammenheng vil man kunne tegne et bilde av bakgrunnen for, samtidig som man drøfter og problematiserer årsaker og motiver.

Jeg har bevisst valgt bort interne dokumenter fra partigruppene, partiorganisasjonene og regjeringskonferansene både fordi kildematerialet da ville blitt svært omfattende og fordi jeg har valgt å analysere det offentlige ordskiftet for å finne svar på de spørsmål oppgaven stiller. Årsaken er at hvordan ting blir sagt, uttalt og kommunisert er viktig for å tolke også de bakenforliggende motivene og ønskene. Oppgaven inneholder derfor elementer av å være en diskursanalyse uten at den går så langt som man innenfor litteraturvitenskaplige tradisjon ville gjort.

1.5 Argument og struktur

Oppgaven har en kronologisk struktur og strekker seg fra regjeringsdannelsen og frem til markedsdebatten i juni 1971.

Kapittel to undersøker hvordan EF-debatten utviklet seg i perioden fra regjeringsdannelsen i 1965 og frem til saken ble aktualisert i 1967. Det viser at saken ikke ble grundig avklart blant samarbeidspartene ved regjeringsdannelsen, men at man var klar over at det fantes avvikende standpunkt i saken.

Kapittel tre undersøker i hvilken grad regjeringen forsøkte å skyve de store problemene knyttet til EF-debatten foran seg i perioden frem til 1970. Dette ble gjort delvis fordi man kunne gjøre det, fordi man ikke kom langt i forhandlingene før de ble avbrutt eller fordi man kunne unnskyldes seg med at et forhandlingsresultat måtte ligge klart før man kunne ta en avgjørelse. Kapitlet viser at motsetningene mellom partiene kom mer til syne når debatten ble mer konkret og mer aktuell. Det viser også at regjeringen hadde utfordringer med å finne kompromisser som alle kunne enes om, og at det ble lagt ulike forventninger til grunn for de beslutninger som ble tatt.

Kapittel fire fokuserer på lekkasjesaken og regjeringskrisen. Det viser at årsaken til regjeringsavgang ikke skyldtes verken lekkasjesaken alene eller uenigheten om EF-saken alene. Lekkasjesaken kan tolkes som en utløsende faktor og men ikke en direkte årsak til regjeringsavgang.

Kapittel fem undersøker tiden etter regjeringsbruddet, og viser at uenigheten om EF-saken blant partiene i koalisjonsregjeringen Borten var større enn det de hadde kommunisert i

årene før bruddet. Både forsøket til Bondevik på å skape en ny borgerlig regjeringen, men også markedsdebattene i Stortinget etter at regjeringen Bratteli hadde overtatt viser dette skillet tydelig.

Siste kapittel viser at regjeringssamarbeidet nok kunne fortsatt en god tid videre inn i forhandlingene om EF-medlemskap dersom lekkasjesaken ikke hadde utløst et brudd, men at det er sannsynlig at regjeringen ville opplevd store samarbeidsproblemer når man i nær fremtiden ville måtte tatt stilling til et forhandlingsresultat.

2. Markedssaken 1965-1967

2.1 Innledning

Dette kapittelet vil analysere hvordan regjeringens holdning til EEC og debatten i Stortinget endret seg i årene mellom regjeringsinngåelsen i 1965 og frem til utgangen av 1966. Det er viktig å skote til Storbritannia og den politiske utviklingen i Europa for å forstå de endringene som skjedde i Norge. Kapittelet er kronologisk og analyserer de ulike debattene i Stortinget for deretter å trekke de lange linjene for endringen i politikken. For å analysere regjeringsslitasjen som følge av debatten om EEC er det naturlig å også analysere dynamikken mellom representanter for regjeringen og stortingsrepresentantene også innenfor samme koalisjon.

Kapittelet vil vise at saken om medlemskap i EEC ble lite diskutert ved regjeringsinngåelsen, selv om man var klar over at partiene her hadde ulike holdninger til saken. Flere av disse motsetningene kom til syne selv om saken ikke sto like sterkt på den politiske agendaen, og det er for den videre oppgaven viktig å undersøke hva disse motsetningene besto i og hvordan de ble diskutert.

2.2 EEC og Norge før Borten

Norges økonomiske og politiske avhengighet av Storbritannia var sterk også i perioden etter andre verdenskrig, og skulle i stor grad prege den norske tilnærmingen til europeisk integrasjon. Da EFTA ble opprettet i 1960 var forholdet til Storbritannia et viktig argument for å delta. Gjennom Storbritannia og Danmarks søknad om medlemskap i EEC i 1961, endte diskusjonen med at også Norge søkte om medlemskap våren 1962. Ved de Gaulles nei til britisk medlemskap i 1963 falt også grunnen for et norsk medlemskap bort. Status i 1965 da den borgerlige regjeringen overtok var at Norge var en meget aktiv driver innen EFTA og også innenfor nordisk økonomisk samarbeid. Samtidig var det en allmenn erkjennelse av at forholdet mellom Storbritannia og Frankrike var avgjørende også for norsk tilnærming, eller medlemskap i EEC.²³

Partiene hadde i debatten i 1962 tatt ulike standpunkt til hvordan man skulle tilnærme seg et potensielt medlemskap i EEC. Mens noen få partier konkluderte med at fullt medlemskap var

---

²³ Claes, Dag Harald, Tor Egil Førland, *Europeisk integrasjon* Oslo 2004: s 207

det eneste reelle alternativet, hadde likevel de fleste noen former for reservasjoner. Alle partier hadde større eller mindre uenighet internt om hva slags linje de skulle legge seg på. Derfor kan man ikke konkludere med at partiene i regjeringen hadde avgjort sin holdning til EEC før regjeringssamarbeidet startet i 1965, men det var tydelig at det var store forskjeller i tilnærmingen. Det mest åpenbare skillet strakk seg mellom Høyre og Senterpartiet, der sistnevnte i mye større grad var opptatt av hvordan man skulle sikre et fortsatt bærekraftig norsk landbruk og fiskeri dersom man inngikk utstrakte handelsavtaler. I April 1962 valgte Stortinget å vedta at de ønsket forhandlinger med EEC med sikte på fullt medlemskap. Dette fikk tilslutning fra 113 av de 150 representantene. De 37 som valgte å stemme imot ønsket seg forhandlinger for å finne en assosieringsløsning. Blant disse 37 fant man om lag halvparten av KrF sin stortingsgruppe og omtrent 10 av Arbeiderpartiets 74 representanter. Likevel var det Senterpartiet som tydeligst ønsket å legge seg på denne linjen da 15 av deres 16 representanter stemte for en assosieringspolitikk. Per Borten selv var blant disse.²⁴

Assosieringslinjen var et forsøk på et kompromiss og på å samle sentrumspartiene. Det er derfor mulig å tenke seg at det blant disse 15 var flere som ønsket å enda tydeligere si nei til samarbeid med EEC, men at de føydde seg til kompromissforsøket i håp om å unngå en søknad om medlemskap.²⁵

2.3 Regjeringsinngåelsen

Valget i 1965 gjorde det for første gang siden krigen mulig å danne en varig borgerlig regjering. Regjeringen Lyng som hadde fungert noen uker i 1963 hadde vist at det var mulig å komme til enighet om en samling på borgerlig side, og veien lå åpen etter valget i 1965.

Forhandlingene om posisjonen er beskrevet i ettertid av flere av aktørene. At man til slutt skulle lande på Per Borten som statsminister blir av flere beskrevet som litt av et sjokk. Både Bent Røiseland fra Venstre, Kjell Bondevik fra Kristelig Folkeparti (KrF) og ikke minst John Lyng fra Høyre var aktuelle kandidater. Det er ikke uten grunn at biografien om Bent Røiseland har undertittelen *Statsministeren vi aldri fikk*.²⁶ De tre sentrumspartiene kom raskt til en konklusjon om at det var uaktuelt med en statsminister fra Høyre, og KrF hadde heller

---

²⁴ Stortingets forhandlinger 1961-62 bind 7c, s 3010

²⁵ Trøite og Vold, 1977: s 69

²⁶ Garvik, Røiseland, Vetland, 2003: s 139

ikke noe stort ønske om å ha statsministeren. Dermed sto det mellom Borten og Røiseland. Kort oppsummert kan man si at etter dårlig forhandlingsteknikk fra Venstre og det Willoch beskriver som *”Forkastelig fraksjonsvirksomhet i Høyre”* så landet man på Borten som den statsministeren som skulle lede den borgerlige koalisjonsregjeringen.²⁷

I regjeringsforhandlingene hadde ikke saken om EEC noen fremtredende plass. Willoch beskriver også valget av Borten slik:

*”Forholdet til EF spilte ingen rolle for Høyres valg mellom Røiseland og Borten. Det burde det nok ha gjort. Saken stod riktignok ikke på den politiske dagsorden. Man burde ha tenkt grundigere gjennom hvilke problemer det kunne komme til å skape. (...) Likevel så man sterke tegn på at Senterpartiet ikke kunne være med på å styre Norge inn i det europeiske fellesmarkedet”*²⁸

Til tross for at partiene var fullt klar over Senterpartiets euroskepsis og at både representanter fra KrF og Venstre i 1962 hadde vært skeptiske til videre prosess med søknad om medlemskap, så ble ikke dette grundig diskutert.

2.4 Regjeringserklæringen og trontaledebatten

*”Norge vil arbeide videre for å styrke Det europeiske frihandelsforbund og fortsette bestrebelsene for en tilnærming mellom Frihandelsforbundet og Fellesmarkedet.”*²⁹

Slik omtalte Per Borten markedssaken da han la frem regjeringserklæringen den 22. Oktober 1965. Det var lite som ble sagt om europeisk integrasjon og hvordan veien videre skulle være. Situasjonen i 1965 var ikke spesielt endret siden Norges søknad hadde blitt avbrutt et par år tidligere, og den ene setningen Borten brukte på saken var ikke noe brudd med den linje Arbeiderpartiet hadde styrt etter. Siden saken om medlemskap virket fjernt for de aller fleste på Stortinget ble heller ikke den påfølgende trontaledebatten preget av spørsmål om regjeringens interne motsetninger om spørsmålet. Dersom spørsmålet om medlemskap hadde vært mer aktuelt på det tidspunktet ville det vært naturlig at regjeringssjefen tydeliggjorde et klarere standpunkt. En slik situasjon ville også tvunget regjeringspartiene til en avklaring av spørsmålet i forkant.

---

²⁷ Willoch, 2002: s 90

²⁸ Willoch, 2002: s 103

²⁹ Stortingets forhandlinger 1965-66 bind 7a, s 52

Mer generelt ble samarbeid mellom de fire partiene diskutert grundig i debatten etter trontalen. Både Trygve Bratteli og Einar Gerhardsen angrep den nye samarbeidsregjeringen på hvordan de skulle utforme sin politikk når de hadde gått til valg på fire ulike plattformer, for så å kort tid etterpå legge frem en felles erklæring til Stortinget. For første gang på mange år var Norge ledet av en koalisjonsregjering, og utfordringer rundt dette var dermed et naturlig tema for debatten.

Svenn Stray, parlamentarisk leder fra Høyre, som senere skulle bli utenriksminister og leder for Europabevegelsen³⁰, var en av de som kommenterte temaet rundt samarbeid internt i regjeringen ved å si:

”Jeg tror man vil få oppleve at det samarbeid som nå er innledet, ikke kommer til å bety at de fire partier behøver å opphøre å eksistere som selvstendige politiske enheter. Det kommer ikke engang til å bety at de i den tid samarbeidet varer, behøver å oppgi arbeidet for de av sine hjertesaker det ikke er full enighet om dem imellom. Men det det betyr, er at når slike saker kommer opp, må de fire partier være villig til å jenke sine synspunkter etter hverandres, slik at man kan nå fram til et resultat sin alle kan samles om.”³¹

Denne holdningen fra regjeringspartiene var det stor enighet om. Slik det fremkommer av debatten skulle man forsøke å oppnå enighet så langt det var mulig, men det var ikke snakk om at de ulike partiene skulle miste sin selvstendige identitet på veien. Gerhardsens advarsel om at man med en slik koalisjonsregjering gikk mot en situasjon med to markerte blokker og til slutt to partier i Norge ble tilbakevist.

Ambisjonen om at man skulle komme frem til resultater alle partier skulle samles om var et tydelig signal fra regjeringens fremtredende politikere. Dersom fokuset hadde vært på at Stortinget skulle legge føringer for regjeringens politikk, og at regjeringen var en utøvende myndighet ville det åpnet for at i kontroversielle saker lot man Stortinget, og dermed i større grad partiene, avgjøre.

Erfaringene med slike samarbeidsregjeringer var ganske små i 1965 etter mange år med arbeiderpartistyre. I Arbeiderpartiet hadde man hatt en situasjon med et sterkt partiapparat og

---

³⁰ http://snl.no/nbl_biografi/Svenn_Stray/utdypning (Aksessert 05.05.13)

³¹ Stortingets forhandlinger 1965-66 bind 7a, s 103

en sterk ledelse fordelt på relativt få hender. Dette betydde at dynamikken mellom Stortinget og regjeringen var annerledes enn den ville bli under Bortens ledelse. Regjeringen kunne valgt å la Stortinget ta større del i vanskelige avgjørelser fremfor å ha fokus på å jobbe frem mot enighet internt.

Forsøk på analyser om det fremtidige samarbeidsklima ble gjort fra flere i opposisjon. Konklusjonen her var at man nok kunne se for seg at en samarbeidsregjering ville kunne fungere, og at et sammensatt statsrådkollegium kunne inngå kompromisser, men at det i fremtiden ville bli utfordrende for stortingsgruppene å komme til samme enighet. Dette skulle de på mange måter få rett i. Det mest ekstreme tilfellet må sies å være Venstres splittelse mot slutten av regjeringsperioden, der det ble synliggjort et tydelig skille mellom Venstres medlemmer av regjeringen og store deler av stortingsgruppen.³²

Trontaledebatten synliggjorde ingen uenighet om tilnærmingen til europeiske handelsavtaler eller integrasjon. Kommende statsminister Lars Korvald oppsummerte godt det som gjennomgående var holdningen til både regjeringspartiene og de som da sto utenfor.

”Det ligger i hele folkets interesse at de sterkt kompliserte forhold mellom EFTA og EEC og de for tiden så sterke meningsforskjeller innen EFTA får en løsning som legger minst mulig hindringer i veien for vår handelspolitikk.”³³

At det ikke finnes synlig uenighet under denne viktige debatten er nødvendigvis ikke et tegn på at det ikke lå latent der. Det kan i større grad vurderes som at den politiske situasjonen i EF ikke gjorde det nødvendig å bringe spørsmålet på banen. Dersom EF-saken hadde vært mer aktuell i 1965 kunne regjeringssinnngåelsen fått et annet utfall. Ikke fordi man måtte blitt enig om medlemskap eller ikke, man fordi man kanskje måtte tatt stilling til spørsmål som forhandlingsopplegg, folkeavstemming, norske særordninger osv. Det er i det minste sikkert at partiene i større grad måtte avklart den fremtidige politikk knyttet til EF-medlemskap på seg i mellom.

---

³² Holst-Jæger, Eirik, *Venstre 1963-72: Splittelse og EF-strid*, Hovedoppgave i historie Universitetet i Oslo 1997

³³ Stortingets forhandlinger 1965-66 bind 7a, s 134

2.5 Utenrikspolitisk debatt 65/66

Ikke langt inn i regjeringperioden så man de første tegn på regjeringens holdning til arbeidet videre med EEC. Den 29. oktober 1965 holdt utenriksminister John Lyng en redegjørelse for Stortinget som omhandlet regjeringens utenrikspolitikk. Debatten om innholdet startet den 8. november 1965. Selv om redegjørelsen fra utenriksministeren ikke omtalte verken EFTA eller EEC ble dette diskutert grundig i den påfølgende debatten.

Det første som ble tatt opp av Bent Røiseland, som da var leder i utenrikskomiteen og var felles parlamentarisk leder for de fire partiene i koalisjonen, var nettopp mangelen på utenriksøkonomiske betraktninger i redegjørelsen.³⁴ Bent Røiseland var en sentral skikkelse i Stortinget, og som en av lederne i Venstre hadde han stor innflytelse på samarbeidet. Det er ikke uten grunn at han fikk tillitt som leder av utenrikskomiteen. Når Røiseland åpnet med dette tidlig i debatten om redegjørelsen var det et klart tegn på at regjeringen, til tross for at Røiseland ikke selv satt i regjering, ikke ønsket noe debatt om saken på et slik tidlig tidspunkt.

”Utanriksministeren lot dei utanriksøkonomiske spørsmåla liggje – tilhøva innan EFTA, forholdet mellom EFTA og Fellesmarknaden, for å nemne nokre. Han gjorde også merksam på at vi seinare ville få ei orientering frå Regjeringa si side om desse spørsmåla.”³⁵

Tross i forsøket fra sentrale skikkelser i regjeringspartiene om å utsette en videre debatt om utenriksøkonomiske politikken ble temaet både ofte nevnt og diskutert relativt grundig utover i debatten. Ofte knyttet man dette opp mot sikkerhetspolitiske spørsmål. For eksempel brukte Høyres representant på Stortinget Erling Petersen mye tid på å diskutere Frankrikes sikkerhetspolitiske motiver knyttet til motviljen mot britisk deltakelse i fellesmarkedet. Mer konkret brukte både han, og en del andre representanter både i, og utenfor regjeringen en del tid på å statuere at samarbeid og sammenslåing mellom EFTA og EEC er noe begge parter ønsket og burde sikte mot, men de var bekymret for den harde linje Frankrike la seg på for å oppnå sine mål. Denne diskusjonen skjedde på samme tidspunkt som ”den tomme stols

---

³⁴ *Felles parlamentarisk leder*: Parlamentarisk leder brukes om den som leder Stortingsgruppen til den enkelte parti. Regjeringen Borten hadde behov for å koordinere arbeidet mellom de ulike partigruppene, og hadde derfor en felles person som gjorde dette. Bent Røiseland hadde denne rollen fra 1965-70. Deretter overtok Helge Seip.

³⁵ Stortingets forhandlinger 1965-66 bind 7a, s 277

krise” i EEC der Frankrike boikottet møter i Rådet grunnet uenighet om finansieringen av den felles landbrukspolitikken.³⁶

Selv hos Senterpartiet kan man i den utenrikspolitiske debatten høsten 1965 se uttrykk for hvor viktig et godt økonomisk samarbeid i Europa var for Norge. Lars Leiro var på denne tiden en av de toneangivende politikere i partiet, og han la seg på en veldig tydelig argumentasjonslinje for enten å fortsette med et samlet EFTA eller søke tilslutning til EEC gjennom å poengtere:

”Skulle det utvikle seg slik at EFTA-landene einskildsvis orienterer seg mot EEC eller engasjerer seg i andre omfattende handelspolitiske konstellasjoner for å ivareta sine særinteresser, kan det gå utover eit positivt økonomisk samspel i Europa.”³⁷

Ut fra Leiros holdning til saken kan man lese at Senterpartiet også så nødvendigheten av å ikke havne på utsiden av et viktig marked for Norge. Med dette lå det ikke noen umiddelbar tilslutning til medlemskap i EEC, men det var et tydelig signal på at dersom viktige EFTA-land gikk i den retning var også Norge tvunget til å følge etter. Den brede enigheten i Stortinget om dette kom til syne flere ganger gjennom 1960-tallet når man ser på hvilken måte norske forhandlinger ble innledet i skyggen av Storbritannia flere ganger.

Debatten om EFTA og EEC virket å ha elementer av både økonomiske og sikkerhetspolitiske prioriteringer. Det samme kan sies om det nordiske samarbeidet. De representanter i Stortinget og regjeringen som kommenterte den europeiske handelspolitikken var utelukkende enig om dette, også på tvers av partigrenser.

Kåre Willoch, som på dette tidspunktet var nyutnevnt handelsminister, snakket mye om EFTA og samarbeidet med fellesmarkedet. Her kan man lese en underliggende positiv tone til et utvidet samarbeid, og hvordan han nærmest så på dette som en nødvendighet. Han refererte nærmest til EFTA som et midlertidig prosjekt som måtte gå over i en fase med tettere tilknytning til fellesmarkedet., man at dette krevde at fellesmarkedet selv løste utfordringene

---

³⁶ CAP (Common Agricultural Policy) var landbrukspolitikken i EEC. Hovedpunktene for landbrukspolitikken ble fastsatt i 1962, og var en viktig del av EEC i 1965. (Førland og Claes, Oslo 2004: s 116)

³⁷ Stortingets forhandlinger 1965-66 bind 7a, 291

internt. Willoch viste dermed tydelig at når EEC selv hadde løst sine interne problemer kom det til å bli aktuelt med en ny diskusjon om Norges politikk på området.³⁸

Tross i at medlemmer fra både storting og regjering fremsatte felles holdninger rundt viktigheten av et godt forhold til europeiske handelspartnere oppsummerte Edvard Hambro fra Høyre situasjonen godt når han mot slutten av debatten kommenterer: ”*Det er ganske åpenbart at det er helt umulig i dag å oppnå noe vesentlig fremskritt i forholdet mellom EFTA og Fellesmarkedet*”³⁹.

Hambro, i likhet med flere andre i debatten, viste til at lite kunne gjøres uten at Frankrike endret sin holdning, og at krisa i EEC måtte løses før man kunne komme noen skritt videre. Som flere nevnte han også storpolitiske og sikkerhetspolitiske spørsmål som like viktig som handelssamarbeid og rene økonomiske prioriteringer i den videre debatten.

Utenriksminister Lyng hadde en utenrikspolitisk redegjørelse i Stortinget også den 16. februar 1966 og kom der inn på utviklingen innen tilnærmingen til EEC.⁴⁰ Debatten fortsatte den 22. februar.⁴¹ Etter Luxembourg-kompromisset og løsningen på krisa i EEC var situasjonen noe roligere enn forholdene hadde vært under debatten sent på høsten 1965.

Ut fra redegjørelsen for Stortinget kan man lese en oppbygging mot den neste søknaden om medlemskap i EEC. John Lyng var som utenriksminister det regjeringsmedlemmet som hadde ansvar for forholdet til EFTA og EEC. Ansvaret var selvfølgelig delt med flere statsråder, blant annet handelsministeren, men det var utenriksministeren som sto for det strategiske arbeidet med en tilnærming til EEC.

John Lyng tok den 16. Februar 1966 tak i debatten om en potensiell ny søknad gjennom å legge frem følgende:

”Men det er et annet europeisk integrasjonsproblem som jeg vil gå litt nærmere inn på. Det gjelder utviklingen i markedssituasjonen i Europa og spesielt spørsmålet om det er så at vi på norsk hold kanskje kan regne med på ny å bli konfrontert med problemet vår stilling til Fellesmarkedet. Jeg behøver vel ikke minne om hvordan

---

³⁸ Stortingets forhandlinger 1965-66 bind 7a, s 303

³⁹ Stortingets forhandlinger 1965-66 bind 7a, s 313

⁴⁰ Stortingets forhandlinger 1965-66 bind 7b, s 1884-1890

⁴¹ Stortingets forhandlinger 1965-66 bind 7b, s 1952- 2022

stillingen i denne sal var forrige gang da dette problemet ble behandlet. Det var et overveldende flertall som gikk inn for at Norge skulle søke tilknytning til EEC enten gjennom medlemskap eller assosiering. Men når det gjaldt spørsmålet om hvilken av disse to tilknytningsformene man i den daværende situasjon foretrakk, var det som kjent delte meninger om både innen den daværende regjering, innen det daværende regjeringsparti og innen den gruppe av fire partier som i dag danner basis for Regjeringen.”⁴²

Han henviste her til diskusjonene i 1963 som ble avbrutt som følge av forhandlingsbruddet mellom Storbritannia og Frankrike. John Lyng tok opp saken som et direkte varsel til Stortinget om at debatten kommer. Han og handelsminister Willoch fremsto begge som meget positive til at saken drøftes videre. Og det ble blant annet sagt av utenriksminister Lyng at: ”...EEC er det beste grunnlaget å bygge Europas enhet på, ...”⁴³

Fremlegget hadde generelt en underliggende tone av positivitet og nødvendighet for Norge om en tydeligere tilnærming til EEC. Det spesielle med dette fremlegget var at det ble holdt den 16. februar og Stortinget skulle diskutere redegjørelsen den 22. februar. Om kvelden den 21. februar holdt Frankrikes president De Gaulle en tale som skulle endre debatten betydelig.⁴⁴ Her inviterte De Gaulle til ytterligere *politisk* samarbeid mellom de seks landene i EEC når man igjen hadde løst samarbeidsutfordringene knyttet til *økonomiske* integrasjonen.

Bent Røiseland som innledet debatten i Stortinget viste en meget positiv holdning til de nye strømningene om medlemskap i EEC.⁴⁵ Han var en viktig mann for regjeringen både internt og utenrikspolitisk. Selv om han var usikker på hvordan han skulle tolke De Gaulles nye utspill, konkluderte han med at problemene knyttet til landbruk og overnasjonale myndigheter på langt nær var så store at de ville bli avgjørende spørsmål i den videre forhandlingen. Det var innenfor fiskeri han så for seg at utfordringene ville bli størst. Når Røiseland snakket om de Gaulles tale sa han:

”som situasjonen var, var det nokså naturlig at vi rekna med at før vi hadde tenkt, kunne det bli aktuelt å drøfte tilhøvet til Fellesmarknaden i ei eller anna form. Eg stressar uttrykkeleg under <i ei eller anna form>. Men så kjem de Gaulles tale i gå

---

⁴² Stortingets forhandlinger 1965-66 bind 7b, s 1888

⁴³ Stortingets forhandlinger 1965-66 bind 7b, s 1888

⁴⁴ <http://www.cvce.eu/viewer/-/content/4a832c6c-0871-4b7d-bc4e-3345facd4b80/en> De Gaulles pressekonferanse oversatt til engelsk. Referert fra *Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe*. (Aksessert 05.05.13)

⁴⁵ Stortingets forhandlinger 1965-66 bind 7b, s 1952- 1953

kveld, og nå er vi, så vidt eg kan skjønne, ikke lenger så vel informerte om det som kan kome til å hende”⁴⁶

2.6 Debatten høsten 1966

Da Stortinget åpnet den 3. oktober 1966 ble Trontalen lest av Kong Olav V. Dokumentet han leste var regjeringens plan for arbeidet det neste året. I dette dokumentet sto det blant annet:

”Norge vil fortsette arbeidet for en friere verdenshandel, for å styrke samarbeidet i EFTA og for å overvinne splittelsen mellom to økonomiske grupperinger i Vest-Europa.”⁴⁷

Statsråd Bondevik leste erklæringen fra regjeringen om rikets tilstand siden sist melding. Den tradisjonelle formen for denne redegjørelsen er at regjeringen oppsummerer hva den har gjort, og hva status er innenfor viktige områder for nasjonen. Her kommenteres selvsagt det europeiske samarbeidet, men ikke mer presist enn at man skrøt av utviklingen i EFTA, særlig på tollsiden. Samtidig presiserte man at utviklingen i EEC var noe man selvsagt hadde fulgt nøye med på, og var opptatt av. Handelsvolumet hadde økt både mellom Norge og EFTA-landene og Norge og EEC, og det viste hvor viktig utviklingen med begge disse handelssamarbeidene var for Norge.⁴⁸

Trontaledebatten den 17. oktober 1966 innholdet lite diskusjon om utenrikspolitikk og europeisk samarbeid. Dette bunnet i to forhold. For det første ventet man på den utenrikspolitiske debatten, for det andre var ikke EEC-saken aktuell ennå, selv om diskusjonen rundt tilknytning til og samarbeid med Europa var mye mer åpnet enn et år tidligere. De fleste sentrale politikere både i opposisjon og posisjon, som Brattlie og Røiseland, kom med kommentarer til den videre prosessen om temaet. Bent Røiseland sa som den andre taler i Trontaledebatten blant annet følgende:

”Vi har EEC. Tidspunktet for tilknytning til EEC i er eller anna form vil truleg ikkje kome med det første, men spørsmålet om vårt forhold til EEC vil stadig vere aktuelt.”⁴⁹

---

⁴⁶ Stortingets forhandlinger 1965-66 bind 7b, s 1954

⁴⁷ Stortingets forhandlinger 1966-67 bind 7a, s 6

⁴⁸ Stortingets forhandlinger 1966-67 bind 7a, s 8

⁴⁹ Stortingets forhandlinger 1966-67 bind 7a, s 93

Fra Stortinget sin side var man opptatt av informasjon og den videre prosessen. Spørsmål som den danske politiske dreiningen og ikke minst diskusjoner rundt landbrukspolitikken i EEC preget argumentene og spørsmålene til flere stortingsrepresentanter.

Lars Korvald var blant de som fremhevet at Norge måtte søke å styrke EFTA selv om diskusjoner rundt tilknytning til EEC da var mer aktuelt. Han advarte mot å drive politikk mot EEC på egenhånd, og påpekte viktigheten av et nordisk fellesskap rundt disse spørsmålene, og ikke minst viktigheten av den britiske politikken. Han dro også frem Kennedy-runden som et viktig moment også de nordiske landene måtte samle seg rundt.⁵⁰⁵¹

I den utenrikspolitiske debatten høsten 1966, som startet med en redegjørelse fra utenriksminister Lyng og fortsatte med en redegjørelse fra handelsminister Willoch den 20. oktober ble spørsmålet om europeisk handelssamarbeid grundig debattert.

Willoch viste igjen en grunnleggende positiv holdning til samarbeid med EEC-landene. Hans bekymring for de tollmurer norsk næringsliv møtte var ganske typisk for de holdninger som var rådene i partiet Høyre. Det fremsto som om EFTA var en nødvendig mellomløsning på veien til å få avklart de store spørsmålene innenfor den europeiske handelspolitikken. Det var viktig for norsk vekst at man bidro til å løse den økonomiske splittelsen som fantes i Europa på dette tidspunktet. Et av de dilemma Willoch dro opp var konsekvensen av Kennedy-runden i GATT som hadde som et av sine hovedmål å redusere tollbarrierer i EEC. Dersom Norge en gang skulle komme på innsiden av EEC var det ikke sikkert den politikken man på dette tidspunktet førte ville tjene nasjonen vel i fremtiden. Med dette viste Willoch ikke bare en holdning som sa noe om den økonomiske nødvendigheten av samarbeid mellom EFTA og EEC, men fremstilte det også opp som meget sannsynlig at Norge i relativt kort fremtid ville være på innsiden av sistnevnte.⁵²

Handelsminister Willoch var meget tydelig i hva han mente burde være grunnlaget for den videre debatten:

---

⁵⁰ Stortingets forhandlinger 1966-67 bind 7a, s 131

⁵¹ Kennedy-runden i GATT. Forhandlinger om tollsatser der EEC fungerte som en blokk. (Førland og Claes, Oslo 2004: s 79)

⁵² Stortingets forhandlinger 1966-67 bind 7a, s 254-255

”Det er en voksende oppfatning at en løsning på de vesteuropeiske markedsproblemene må baseres på det grunnlag som EEC er bygget på.”⁵³

Willoch fremhevet også at da EF nå hadde kommet frem til en løsning for landbruket internt i handelsfellesskapet ville det være på en måte som *”gir landbruket innen EEC betydelige fordeler”*.⁵⁴ Selv om Willoch var positiv til de signaler som nå kom fra EEC og så rommet for en mulig løsning uten fransk veto denne gang, advarte han også mot at motstridighetene kunne være større enn man tenkte seg.

Debatten etter Willochs redegjørelse viste igjen overordnet en bred enighet mellom regjering og førende krefter i Stortinget når det kom til den videre prosess rundt det europeiske handelssamarbeidet. Røiseland sa blant annet *”... EFTA-landa har bruk for å komme inn i Fellesmarkedet”*, men snakket i denne sammenhengen om den gjensidige avhengighet det var mellom de to grupperinger når det kommer til handel.⁵⁵

Dette kom enda tydeligere til syne senere i debatten når han sa:

”Det er ikke noko dagsaktuelt spørsmål å få tilknytning til Fellesmarknaden som medlem, som assosiert medlem eller på annen måte.”⁵⁶

Dette var basert på en holdning om at man måtte få til avtaler mellom EFTA og EEC, og at denne diskusjonen måtte sees i lys av Kennedy-rundene som foregikk i samme tidsrom.

Debatten om handelsministerens redegjørelse viste mindre forskjeller om holdningen til EEC. Disse var interessante for den videre utvikling av saken. Fra Arbeiderpartiet sin side dro man opp et scenario der man kunne havne i en situasjon der full tilknytning var eneste alternativ, og at man fikk en fremtidig avgjørelse der det ville være alt eller ingenting. Finn Moe⁵⁷ fra Arbeiderpartiet var en av representantene som brukte mye taletid på dette. Han reiste spørsmål om ikke Norge burde jobbe enda hardere for å være forberedt på et slikt scenario, særlig med tanke på de ordninger man ønsket seg for landbruk og fiskeri. Hans frykt var at Norge raskt kunne havne i en situasjon der medlemskap er eneste mulighet, men at det da var

---

⁵³ Stortingets forhandlinger 1966-67 bind 7a, s 255

⁵⁴ Stortingets forhandlinger 1966-67 bind 7a, s 255

⁵⁵ Stortingets forhandlinger 1966-67 bind 7a, s 633

⁵⁶ Stortingets forhandlinger 1966-67 bind 7a, s 634

⁵⁷ Elvebakk, Vebjørn Kristen, *Finn Moe: En utenrikspolitisk biografi*, Hovedoppgave i historie UiO 2004

liten forståelse og kunnskap i EEC om Norges særegne behov. Spesielt Røiseland, og til dels Willoch, hadde kritiske kommentarer til den måte Danmark hadde drevet politikk mot EEC på, mens Finn Moe fra AP berømmete nettopp denne offensive linje, og spurte om det ikke ville være fornuftig at også Norge hadde en mer offensiv politikk.⁵⁸

Enkeltrepresentanter uttrykte selvfølgelig ulike standpunkt når det gjaldt hvilken linje regjeringen skulle legge seg på i den videre politikken knyttet til europeisk handelssamarbeid. Likevel kan man ut av debatten lese at representanter fra både Høyre, KrF og Venstre i stor grad argumenterte for den linje handelsministeren la seg på. At Arbeiderpartiet gjennom opposisjon hadde en del kommentarer er som å forvente slik balansen i Stortinget var på det aktuelle tidspunktet. Det fantes imidlertid små variasjoner man kan trekke ut av retorikken blant de ulike regjeringspartienes representanter. For eksempel var Lars Korvald fra KrF opptatt av det overnasjonale ved EEC, og påpekte at Romatraktaten fortsatt lå til grunn.⁵⁹ Dette var noe representantene for Høyre ikke var så fokusert på, mens de derimot argumenterte for løsninger som ville tjene norsk næringsliv. Senterpartiets representanter var mer opptatt av andre elementer, og det kan også spores uenighet mellom Senterpartiet og Høyre. Et eksempel på dette er en ordveksling mellom Torstein Tynning fra Høyre og Hans Borgen fra Senterpartiet om landbruket innenfor EF. Der Borgen avsluttet med at det man måtte;

”...var å imøtegå i all korthet den lyseblåmaling av våre utsikter til å beholde vårt jordbruk intakt innenfor Fellesmarkedet som hr. Tynning gav uttrykk for.”⁶⁰

Fokuset i debatten omkring EEC i 1966 lå i stor grad på forholdet mellom EFTA og EEC, og hvordan en endring her ville påvirke norske interesser. Status høsten 1966 var likevel at saken mer eller mindre lå død. Magnus Andersen fra Arbeiderpartiet oppsummerte diskusjonen om norsk medlemskap i EEC slik:

”...jeg tror at akkurat i dag er vel ingen av de politiske partier og heller ikke store grupper av vårt folk mentalt forberedt på å ta noen konkret diskusjon om dette”.⁶¹

---

⁵⁸ Stortingets forhandlinger 1966-67 bind 7a, s 637

⁵⁹ Stortingets forhandlinger 1966-67 bind 7a, s 653

⁶⁰ Stortingets forhandlinger 1966-67 bind 7a, s 670

⁶¹ Stortingets forhandlinger 1966-67 bind 7a, s 655

2.7 Konklusjon

Spørsmålet om regjeringen opplevde slitasje som følge av debattene om medlemskap i EEC er et sentralt element i problemstillingen for studien. Min påstand er at like viktig som slitasje i samarbeidet er spørsmål om det fantes store motsetninger både i regjering og i storting som allerede lå der, og ble aktualisert i løpet av perioden. Helt fra debatten i 1962 via regjeringsinngåelsen er det klart at det fantes store motsetninger mellom partiene som utgjorde koalisjonsregjeringen. Likevel var ikke disse motsetningene så tydelige de første par årene av samarbeidet. Dette var både fordi saken ikke var aktuell på en måte som gjorde at man trengte en avklaring for den videre politikken.

I de debattene der samarbeidet med EEC og EFTA ble diskutert var også skeptikerne i Senterpartiet mindre fremtredende enn de hadde vært både i perioden før regjeringsinngåelsen og det man skulle bli fra 1967 og videre utover. Dette kan tyde på at man ikke ønsket et offentlig oppgjør på en intern uenighet når ikke saken var aktuell.

3. Markedssaken 1967-1970

3.1 Innledning

Etter at den britiske regjering november 1966 erklærte at de ville starte opp nye undersøkelser vedrørende Storbritannias tilknytning til EEC var debatten i Norge også noe annerledes våren 1967. Regjeringen la frem en stortingsmelding med tittelen *"Om samarbeid i Det Europeiske Frihandelsforbund (EFTA)"* i februar 1967.⁶² Den 16. Juli 1967 kom stortingsmelding nr 86. med tittelen *"Om Norges forhold til de europeiske fellesskap"*.⁶³

Kapittelet viser at regjeringen skjøv problemstillingen om EF-medlemskap foran seg så lenge det var mulig fordi man var usikre på om man ville klare å bli enig om et felles standpunkt i saken. Det viser også at selv om regjeringen la frem enstemmige innstillinger for Stortinget betydde ikke dette nødvendigvis at man var enige om hvordan man skulle tolke vedtakene, eller hvilke konsekvenser disse vedtakene ville få for den konkrete politikken. Kapittelet viser også at uenigheten mellom ulike fløyer både i regjeringen og i stortingsgruppene nå kom mer til overflaten da saken ble aktualisert.

3.2 Markedsdebatten i 1967

Både i februar og mars 1967 ble europeisk handelspolitikk diskutert i Stortinget. Ikke mye hadde endret seg i språkbruk og politisk holdning siden regjeringsinngåelsen et par år tidligere. Situasjonen i EFTA var denne våren av en slik karakter at man diskuterte internt hva man skulle gjøre dersom britene på nytt forsøkte å tilnærme seg EEC. Helt siden høsten 1966 hadde det kommet signaler om at dette var aktuelt. Tidlig i mai 1967 kunngjorde den britiske statsministeren at de ønsket å søke om medlemskap. Etter at underhuset vedtok sin tilslutningen til politikken, leverte Statsminister Wilson den formelle søknaden medio mai. På samme tid som disse britiske diskusjonene fulgte blant annet Sverige og Danmark opp med lignende vedtak. Dermed var det duket for debatt om medlemskap også i Norge.⁶⁴

Stortingsmeldingen om Norges forhold til de europeiske fellesskap og den påfølgende debatten om dette sommeren 1967 viste godt noen av de skillelinjer som fantes omkring

---

⁶² Stortingets forhandlinger 1966-67 bind 3b

⁶³ Stortingets forhandlinger 1966-67 bind 3c

⁶⁴ Stortingsmelding nr 86 1966-67, s 4 (Stortingets forhandlinger 1966-67 bind 3c)

temaet. Stortingsmeldingen, erklæringen fra regjeringen og rapporten fra det regjeringsoppnevnte markedsutvalget la grunnlaget for debatten.

Innenfor stridstema som landbrukspolitikken inntok meldingen en avvæpnende holdning. Dette for å svare på den frykt som fantes for konsekvensene av en eventuell implementering av EECs landbrukspolitikk. Meldingen påpekte at selv om den gjeldene landbrukspolitikken i EEC ville få store konsekvenser for Norge, var det muligheter for særordninger. Stortingsmeldingen kunne i hovedsak oppsummeres med at det var mange spørsmål som ville bli stående ubesvart når man skulle vurdere de norske landsbruksordningene i forhold til EEC.⁶⁵

Videre konkluderte man med at det krevdes betydelige endringer i norsk landbruk dersom man skulle tilpasse seg EECs landbruksordninger. Meldingen konkluderte med at det krevdes særordninger og tilpasninger for landbruket dersom man søkte fullt medlemskap, og at dette lå som et viktig grunnprinsipp i eventuelle forhandlinger.

”De naturgitte vansker skaper en konkurransemessig ulikhet av permanent karakter for norsk jordbruk sammenliknet med jordbruket i EEC, og dette nødvendiggjør varige spesialordninger. Regjeringen mener Roma-traktaten gir grunnlag for dette.”⁶⁶

Meldingen forsøkte også å dra andre distriktpolitiske ordninger bort fra debatten om landbruket. Landbruket var i en særstilling for det rurale Norge både med tanke på bosettingsmønster og verdiskapning. Andre tiltak for å bevare bosetting og verdiskapning utenfor byene i Norge var i følge meldingen uproblematisk å videreføre selv med fullt medlemskap i EEC.

”Det er regjeringens oppfatning at målsettingen for og virkemidlene i norsk distriktpolitikk ikke vil berøres av en tilknytning til EEC, men at det kan bli behov for sterkere bruk av enkelte virkemiddel”.⁶⁷

Regjeringen la i meldingen opp til at den beste måte man kunne få klarlagt om grunnlaget var tilstede for et norsk medlemskap var gjennom å starte forhandlinger. Dette kunne gjøres med bakgrunn i Romatraktatens artikkel 237 som åpnet for at europeiske land kunne søke om fullt

---

⁶⁵ Stortingsmelding nr 86 1966-67, s 47 (Stortingets forhandlinger 1966-67 bind 3c)

⁶⁶ Stortingsmelding nr 86 1966-67, s 98 (Stortingets forhandlinger 1966-67 bind 3c)

⁶⁷ Stortingsmelding nr 86 1966-67, s 99 (Stortingets forhandlinger 1966-67 bind 3c)

medlemskap.⁶⁸ Det var tydelig i meldingen at man ikke visste om det ville være mulig å oppnå særordninger som tilfredstilte de norske behov, og at dette var et av de hovedpunkt en forhandling måtte avklare.⁶⁹

I debatten i 1962 var diskusjonen om alternative tilknytningsformer en av de mest sentrale tema. Senterpartiet sto den gang på en sterk assosieringslinje. Det var derfor naturlig at meldingen som nå kom fra en koalisjon der også Senterpartiet inngikk, gikk inn på spørsmål rundt alternative løsninger. Statsministeren selv hadde i den forrige runden med debatt om markedssaken, selv vært en av de store skeptikerne til at man skulle søke om fullt medlemskap.

”Hvis det viser seg at forhandlingene ikke fører fram, vil man måtte overveie mulighetene for assosieringsordning eller eventuelle andre mulighet for løsning av problemene i forbindelse med markedssplittelsen i Europa, som så langt råd er kan ta vare på Norges interesser.”⁷⁰

Viktigheten av de nordiske fellesskap ble også fremhevet i konklusjonen i meldingen. Også i forhandlingene måtte de nordiske landene stå sammen. Alternativet med nordisk økonomisk samarbeid var på dette tidspunktet ikke like aktuelt.

Det var en viktig presisering at søknaden av 2. mai 1962 ikke var trukket tilbake, og det var en videreføring av denne man nå diskuterte, samt på hvilke vilkår forhandlingene skulle skje.⁷¹

Meldingen bar preg av at man ikke var sikker på hvilken forståelse for norske krav om særordninger man kunne møte i forhandlingsprosessen. Regjeringen tok heller ikke stilling til hva som ville være tilfredsstillende. Derimot påpekte man at denne beslutningen måtte tas når forhandlingene var avsluttet.

Debatten i Stortinget startet 11. juli 1967. Allerede i innledningen av saken kunne man spore uenighet om prosessen. Flere representanter talte for å utsette behandlingen av saken. En overvekt av disse representerte Arbeiderpartiet. Men for eksempel Jon Leirfall, Erik

---

⁶⁸ Stortingsmelding nr 86 1966-67, s 99 (Stortingets forhandlinger 1966-67 bind 3c)

⁶⁹ Stortingsmelding nr 86 1966-67, s 99 (Stortingets forhandlinger 1966-67 bind 3c)

⁷⁰ Stortingsmelding nr 86 1966-67, s 99 (Stortingets forhandlinger 1966-67 bind 3c)

⁷¹ Stortingsmelding nr 86 1966-67, s 95 (Stortingets forhandlinger 1966-67 bind 3c)

Braadland og Erling Engan fra Senterpartiet var av de som mente man burde vente med en avgjørelse til man så hvilken vei de britiske forhandlinger tok. Forslaget om utsettelse ble nedstemt mot 20 stemmer.⁷² Det faktum at et relativt stort antall representanter, også fra regjeringspartiene, ønsket å vente på en mer tydelig britisk avklaring kan ha flere årsaker. For det første kan det være motivert av at man ikke ønsket å ta stilling til en så viktig sak før man så om det i det hele tatt var aktuelt for Norge med medlemskap i EEC. En annen mulig forklaring er at man i utgangspunktet ikke ønsket medlemskap, og dermed brukte historikken mellom Frankrikes de Gaulle og Storbritannia som en unnskyldning for å ikke gå for raskt videre med en prosess de ikke støttet.

Innstillingen fra utenrikskomiteen til vedtak var enstemmig og hadde følgende ordlyd:

”Stortinget gir sin tilslutning til at Regjeringen søker om medlemskap for Norge i de europeiske fellesskap på grunnlag av artikkel 237 i Roma-traktaten.”⁷³

Det fantes allikevel noen merknader som skilte mellom de ulike partiene. Representantene for KrF, Venstre og Senterpartiet utgjorde et mindretall som ønsket at dersom forhandlinger om fullt medlemskap ikke førte frem skulle man vurdere andre tilknytningsformer som for eksempel assosiering. Representantene fra Høyre og Arbeiderpartiet ønsket ikke denne merknaden, men ønsket derimot at dersom forhandlinger om medlemskap ikke førte frem måtte saken tilbake til Stortinget for å avgjøre om andre tilknytningsformer var aktuelle. Hva denne uenigheten betød i praksis ble diskutert gjennom hele debatten.⁷⁴

Bent Røiseland, som preget debatten om regjeringspartienes utenrikspolitikk i Stortinget, var opptatt av å presisere at innstillingen fra regjeringen var samlet. En søknad om fullt medlemskap i EEC var det som skulle danne basis for forhandlingene. Selv om det fantes små uenigheter både mellom stortingsgruppene og ikke minst i utenrikskomiteen, var Røiseland opptatt av å påpeke at dette gjaldt spørsmål om prosess dersom ikke forhandlingene førte frem, eller andre spørsmål som lå i fremtiden som for eksempel spørsmålet om folkeavstemning eller ikke. Derfor var det ikke noe aktuelt tema før forhandlingene hadde konkludert uansett. Som saksordfører tok Røiseland også ansvar for å legge frem de

---

⁷² Stortingets forhandlinger 1966-67 bind 7c, s 4305-4307

⁷³ Stortingets forhandlinger 1966-67 bind 7c, s 4556

⁷⁴ Stortingets forhandlinger 1966-67 bind 7c, s 4334

synspunkter som hadde innkommet fra andre grupper med en mening om saken. Ulike næringsorganisasjoner var stort sett positive til en søknad om fullt medlemskap. Bondelaget var motstander, og ønsket i stedet at man valgte en annen tilknytningsform som utgangspunkt for forhandlingene.

For Røiseland og andre var det viktig og riktig at man bandt statsministeren til tidligere uttalelser og lovnader om støtte til de initiativ som Storbritannia og Danmark hadde tatt i saken. Nemlig at man måtte søke om medlemskap og starte forhandlinger. Avgjørelsen om tilknytning eller ikke kom uansett på et senere tidspunkt. Forhandlingene skulle være uforpliktende. Statsministeren hadde lovt dette på et møte i London der det britiske initiativet ble diskutert, fordi man så at dersom britene ble medlem i EEC ville grunnlaget for EFTA falle bort. Statsministeren hadde i debatten i 1962 vært en aktiv forkjemper for assosieringslinjen. Han ledet nå en regjering som ønsket å søke om fullt medlemskap. Det var viktig for EEC-positive representanter fra koalisjonspartiene å stadig referere til Statsministerens uttalelser.

Når Regjeringen hadde foreslått søknad om fullt medlemskap, og ikke en assosieringslinje, slik det hadde blitt diskutert i 1963, var dette fordi man ønsket å være med å påvirke. Om assosiering sier Røiseland: ”*Dette kan ikkje vere tilfredstillande for noko vesteuropeisk land*”.⁷⁵ Særlig utsiktene til fremtidige diskusjoner i EEC om fiskeri og landbrukspolitikk var noe regjeringen i sin melding innså at man måtte være på innsiden for å kunne påvirke utviklingen av.

Røiseland påpekte at EFTA ikke ble skapt for å være et mottrekk mot EEC, eller et varig alternativ, men derimot oppfylte en funksjon i den tiden det ville gå til man hadde tilfredsstillende ordninger med EEC, eller til man i fellesskap løste de handelspolitiske utfordringer som lå mellom landene i vest-europa.⁷⁶

Argumentene til skeptikerne eller motstanderne hadde flere aspekter ved seg. Et av de viktigste var diskusjonen om medlemskap betød avgivelse av nasjonal selvråderett eller ikke. Jon Leirfall fra Senterpartiet brukte ordet ”*suverenitetsinnskrenkning*” om diskusjonen.⁷⁷

---

⁷⁵ Stortingets forhandlinger 1966-67 bind 7c, s 4309

⁷⁶ Stortingets forhandlinger 1966-67 bind 7c, s 4310

⁷⁷ Stortingets forhandlinger 1966-67 bind 7c, s 4313

Diskusjonen av dette tema hadde flere dimensjoner. På den ene side var man ikke enig om hva medlemskap ville bety i praksis når det kom til nasjonal selvvråderett. På en annen side var man heller ikke enig om hvor viktig punkt dette var, eller hva den praktiske konsekvensen vil bli.

Videre kan man se debatt om EECs posisjon som fredsprosjekt. Dette var et moment som var tydelig presisert både i meldingen fra regjeringen, og også fra flere i debatten i Stortinget. Enkeltrepresentanter som for eksempel Teddy Dyring fra Senterpartiet mente denne dimensjonen var overdrevet, og at freden i Europa og særlig forpliktelsen mellom Tyskland og Frankrike var like mye økonomisk og kulturelt motivert som den var forpliktet av handelsavtaler. Andre som for eksempel Lars Korvald fra KrF presiserte viktigheten av fredstankegangen når man skulle vurdere EEC som prosjekt ved å si:

”Et utvidet økonomisk samarbeid vil føre Vest-Europas folk nærmere sammen. Det gir håp om at nye konflikter og fryktelige katastrofer mellom nasjoner i vår del av verden kan unngås – ulykker som to ganger i dette århundret har rystet Europa.”⁷⁸

Det er tydelig at det i markedsdebatten i 1967 ikke fantes full enighet om hvilke premisser man søkte om fullt medlemskap på. Særlig gjaldt dette diskusjonen om særordningene for jordbruket. Både i komiteens behandling og i Stortinget kom det frem at selv blant de som var enig om vedtaket rundt søknaden om full tilknytning var det mye uavklart når det kom til jordbruk. Dette kan man lese gjennom vektingen av de ulike argumenter i selve debatten. I behandlingen av saken i komiteen kom dette særlig til uttrykk fordi man var usikker på hva man ville gjøre dersom forhandlingene ikke førte frem. Både i meldingen fra regjeringen, komiteehandlingen og i Stortinget kan man lese en frykt for at ordninger rundt det norske landbruket skulle velte et eventuelt medlemskap. Arbeiderpartiet og Høyre la seg i hovedvekt på en linje der fullt medlemskap var eneste alternativ, mens andre, som for eksempel Røiseland selv, sa at man først forhandlet om fullt medlemskap. Dersom dette ikke førte frem ville man kunne jobbe videre med en assosieringsløsning.⁷⁹ Representantene som sto for en slik holdning ble angrepet fra begge sider når det kom til hva dette betyr i praksis, og hvilken konsekvens dette ville få for forhandlingene. Underliggende kan man lese en frykt for at motstanderne mot fullt medlemskap, som man også visste fantes i Regjeringen, skulle legge

---

⁷⁸ Stortingets forhandlinger 1966-67 bind 7c, s 4352

⁷⁹ Stortingets forhandlinger 1966-67 bind 7c, s 4315

for mye vekt på særordningene som var nødvendig for landbruket, og at dette ville velte forhandlingene. Særlig dersom man hadde gode utsikter til en annen løsning for tilknytning.

Lars Leiro fra Senterpartiet var en av de representantene som tydelig presiserte at Norge i forhandlingene måtte våge å stille klare krav ved å presisere:

”Dei som skal føre tingingar for oss, skal ivareta norske interesser – det er ikkje andre som gjer det. Då skal dei vita at eit vilkårslaust medlemskap ikkje er aktuelt.”⁸⁰

Arbeiderpartiets stortingsgruppe var ganske tydelig og nærmest enstemmig på fullt medlemskap som den eneste løsningen. Det samme gjaldt Høyre. Det er argumentene til motstanderne det dermed er interessant å analysere for å forstå hvilke krefter som virket i motsatt retning av Regjeringens offisielle linje. Særlig fordi det var åpenbart at det i stortingsgruppene til regjeringspartiene fantes store motsetninger, og mange sterke individer som var uenig med den linje regjeringene Gerhardsen og Borten hadde lagt seg på.

Diskusjonen rundt det konstitusjonelle og selvråderett var et viktig element i debatten. Flere motstandere, som for eksempel Leirfall, Borgen og Engan, alle fra Senterpartiet angrep denne siden av saken. Ikke minst gjorde man dette fordi de følte at regjeringen og andre som var positive til fullt medlemskap undervurderte og undergravde denne dimensjonen av debatten. Det påpektes blant annet at medlemskap i EEC, og da en akseptering av Roma-traktaten, ikke kunne sammenlignes med for eksempel medlemskap i NATO eller FN. Finn Moe fra Arbeiderpartiet svarte med at det var stor forskjell på å gi fra seg rett og det å dele rett. Flere fra Ja-siden mente det var dette man gjorde. Debatten om hva konsekvensen ville bli for suverenitet ved fullt medlemskap var delt også innenfor de partiene som hadde en klar linje for fullt medlemskap som eneste alternativ.

En annen diskusjon var om hvilken innflytelse man kunne forvente seg å få dersom man var på innsiden av fellesskapet. Finn Gustavsen fra Sosialistisk Folkeparti var en av de som sterkest påpekte at Norge som en liten økonomisk kraft ikke kunne forvente seg å ha særlig stor innflytelse, selv om prinsipielle vetomuligheter skulle ligge der.⁸¹

---

⁸⁰ Stortingets forhandlinger 1966-67 bind 7c, s 4331

⁸¹ Stortingets forhandlinger 1966-67 bind 7c, s 4321

Realiteten rundt assosieringsalternativet ble mye debattert. Flere debattanter mente at det ikke fantes grunn for å tro at dette var mulig. Det var tydelig i debatten at de ulike framtidsscenario man så for seg dersom ikke forhandlinger førte frem, ble brukt til inntekt for begge sider. De som sterkt sto på ja-siden var opptatt av at selv om man selvfølgelig skulle forsøke å ivareta det norske behovet for særordninger, var fordelene ved medlemskap så store at dette ville være aktuelt uansett. Andre hadde i stor grad større tro på assosieringsalternativet fordi man så på særordninger for landbruket som så viktig at dersom man ikke fikk dette ville man bli tvunget inn i forhandlinger om andre tilknytningsformer.

Når det kommer til konsekvensene for ulike næringer var det i det store lagt til grunn at det ville være positivt for industrien generelt med full tilknytning til fellesmarkedet. Selv om dette ville bety at enkelte bedrifter ville få vanskeligheter dersom de ikke gjennomførte større tilpassinger. Erling Petersen fra Høyre sa direkte at:

*”Det ser ut til å være alminnelig akseptert at for norsk industri som helhet vil det være en ubetinget fordel at Norge kommer med i et utvidet Fellesmarked”.*⁸²

Argumentet om den positive effekten medlemskap ville ha for norsk industri ble møtt av flere. Jon Leirfall fra Senterpartiet viste frem de klassiske skillelinjene i diskusjonen:

*”Vi meiner at ulempene for enkelte næringar og ikkje minst dei konstitusjonelle spørsmål veg så tungt at vi er imot ein medlemskap på Roma-traktatens grunn.”*⁸³

Debatten hadde også elementer av beskyldninger på tvers av skillelinjene om at ulike standpunkt hadde blitt inntatt fordi man ønsket å sanke velgere eller hadde sterke pressgrupper i ryggen. Erling Petersen fra Høyre kommenterte situasjonen slik:

*”.. enkelte i debatten, til tross for at de aksepterer komiteens konklusjon, vil tøye seg lengst mulig i forhold til særinteresser, i den sikre forvissning om at de ødelegger ikke de store muligheter som Norge har, men de får altså gjort seg populære i enkelte kretser.”*⁸⁴

I debatten var det også henvisninger til samarbeidet internt i koalisjonen. Finn Gustavsen fra SF sa for eksempel direkte: *”Jeg skal ikke beskyldre hr. Erling Petersen for å svikte sitt*

---

⁸² Stortingets forhandlinger 1966-67 bind 7c, s 4323

⁸³ Stortingets forhandlinger 1966-67 bind 7c, s 4323

⁸⁴ Stortingets forhandlinger 1966-67 bind 7c, s 4329

konservative livssyn. ... Det er andre i den store koalisjonen man kunne beskyldes for slikt."⁸⁵

På samme måte rettet han senere i debatten tilsvarende angrep mot Lars Leiro når han beskrev han slik: "...i dag er villig til å innta det stikk motsatte standpunkt av hva han tidligere har gjort, fordi man har denne nye regjeringskonstellasjonen".⁸⁶ Dette ble sagt fordi Lars Leiro i denne omgang ønsket å gå inn for en søknad om medlemskap. Som sentral senterpartipolitiker brukte han mye tid på å forklare hvorfor han var kommet til dette standpunktet. Oppsummert kan man si at de representanter fra Senterpartiet som støttet forslaget om søknad om fullt medlemskap, brukte mye tid til å snakke om særordningene, muligheten til å påvirke fiskeripolitikken, og ikke minst mulighet for andre tilknytningsformer dersom ikke norsk medlemskap viste seg mulig innenfor de kriterier man satte seg. Flere skeptikere blant regjeringspartienes stortingsrepresentanter fremsto som om de hadde et behov for å forklare hvorfor de støttet vedtaket om søknad. For eksempel Lars Korvald:

*"Et fjerde moment av betydning for mitt standpunkt er meldingens ord om at Regjeringen under eventuelle forhandlinger med EEC vil ivareta særlige norsk interesser på en tilfredsstillende måte."*⁸⁷

Markedsdebatten sommeren 1967 hadde en enstemmig innstilling fra Regjeringen om at man ønsket å søke om medlemskap i EEC. Det samme lå som innstilling fra Utenrikskomiteen, selv om det har fantes mindre uenigheter om merknadene. Mye lå derfor til rette for at Stortinget skulle komme til samme konklusjon. Hans Borgen fra Senterpartiet ønsket å fremme en annen vedtakstekst enn det som var forelagt:

*"Norges søknad til det europeiske økonomiske fellesskap formes som en anmodning om forhandlinger for å kartlegge hvilken form for tilknytning som lar seg forene med landets selvbestemmelsesrett og best vil tjene norske interesser, idet det forutsettes at det for norsk side utvirkes nær kontakt med Sverige og Finland med sikte på best mulig koordinering mellom Norge og disse land om form og tidspunkt for søknaden og om samarbeid under eventuelle forhandlinger med EEC."*⁸⁸

Forslaget fra Borgen fikk tilslutning fra 16 representanter i Stortinget. Dette innebar blant annet at hele sju av Senterpartiets 18 representanter støttet Borgens alternative forslag til vedtak. Også fra Kristelig Folkepartiet støttet enkeltrepresentanter forslaget til Borgen, mens resten av støttespillerne representerte Arbeiderpartiet og Sosialistisk Folkeparti. Ingen

---

⁸⁵ Stortingets forhandlinger 1966-67 bind 7c, s 4329

⁸⁶ Stortingets forhandlinger 1966-67 bind 7c, s 4335

⁸⁷ Stortingets forhandlinger 1966-67 bind 7c, s 4347

⁸⁸ Stortingets forhandlinger 1966-67 bind 7c, s 4556

representanter fra Høyre eller Venstre inntok et annet standpunkt i voteringen enn den linje regjeringen hadde lagt opp til.⁸⁹ Da Borgens forslag falt, ble innstillingen vedtatt mot 13 stemmer.

Per Borten ledet på dette tidspunkt en regjering der sterke krefter ønsket å tilnærme seg EEC, samtidig som han ledet et parti og en stortingsgruppe der skepsisen mot en slik tilnærming var stor. Bortens bidrag til markedsdebatten må derfor analyseres i et slikt lys.

Borten var i markedsdebatten 1967 opptatt av å bygge ned diskusjonen rundt suverenitetsavgivelse, og frykten for å miste kontroll når man deltok i internasjonale samarbeid, samtidig påpekte han tydelig at medlemskap i EEC var av en helt annen karakter enn tidligere internasjonale samarbeid Norge hadde deltatt i. Borten var i sin redegjørelse opptatt av å forsvare de juridiske vurderingene regjeringen hadde gjort i meldingen de hadde lagt frem for Stortinget. Dette var et tema som sto sentralt for mange, og muligheten for Norge gitt av grunnloven til å søke medlemskap i EEC var uavklart selv om regjerings markedsutvalg konkluderte med at det var innenfor rammen av dagens lovverk. Borten konkluderte med:

”Regjeringen er kommet til at vi vil ha større muligheter for å trygge våre interesser som deltaker i et europeisk samarbeid enn om Norge skulle bli stående ved siden av.”⁹⁰

3.3 Konklusjon markedsdebatten 1967

En sammenligning av de argumenter for eksempel Borten, Røiseland, Willoch og Lyng brukte for å forsvare regjeringens ønske om søknad om medlemskap viser en tydelig forskjell. Mens Lyng så på EFTA som et naturlig steg på veien mot et større europeisk økonomisk samarbeid, argumenterte Borten i større grad for medlemskapssøknad som en naturlig konsekvens av kollapsen i EFTA dersom Storbritannia skulle bli medlem i EEC. Borten fokuserte i større grad på hvordan Norge både økonomisk og politisk ble tvunget til et slikt standpunkt, mens det for ministerne fra Høyre i større grad ble fokusert på de mulighetene for vekst det åpnet seg for norsk næringsliv dersom man fikk tilgang til et større europeisk marked med lave tollmurer. Det er flere frempek i debatten som tydet på at uansett hvilket

---

⁸⁹ Stortingets forhandlinger 1966-67 bind 7c, s 4557

⁹⁰ Stortingets forhandlinger 1966-67 bind 7c, s 4400

forhandlingsresultat man kom til enighet om med EEC, ville diskusjonen om man skulle akseptere disse bli vanskelig både for regjeringen og Stortinget.

Flere representanter ble i markedsdebatten i 1967 presset på om, og eventuelt hvorfor, de hadde endret mening siden debatten i 1962/63. Per Borten selv var selvsagt en av de som stadig ble utsatt for slike spørsmål. Førrige gang EEC ble diskutert i Stortinget hadde Borten vært en sterk forkjemper for en assosieringslinje, og motstander av at man søkte om medlemskap. Borten forsvarte seg ved å si at prinsippene i stor grad var det samme, og at forskjellen mellom assosiering og en *søknad* om medlemskap ikke var stor. Borten argumenterte med at dette ikke var den endelig avgjørelse om medlemskap, men kun en avgjørelse om søknad. Siden meldingen i stor grad refererte til særordninger og på hvilke premisser den norske regjeringen søkte på kunne han i diskusjonen dekke seg bak disse forbehold.

Borten var allerede på dette tidspunkt kjent for, og ikke minst beskyldt for å være upresis eller vag i sine standpunkt rundt vanskelige saker. Ragnar Christensen fra Arbeiderpartiet oppsummerte debatten rundt Bortens standpunkt godt når han i en replikkveksling sa følgende:

*”Statsministerens stilling er brakt sterkt inn i denne debatten. Han er blitt beskyldt for å ha så stor kjærlighet til taburetten at han er villig til å akseptere den groveste form for utroskap. Fra annet hold er han blitt takket for sitt store arbeid og samlende innsats som har gjort det mulig å få så stor oppslutning om medlemslinjen.”*⁹¹

I brevet oversendt fra Regjeringen til formann i Rådet for de europeiske fellesskap presiserte man at Norge ville ha behov for særordninger med bakgrunn i Norges spesielle geografi og økonomisk struktur. Landbruk ble ikke nevnt spesielt, men man la frem problemstillingen med et håp om at man skal komme til enighet om disse spørsmål underveis i forhandlingene. Brevet var undertegnet Utenriksminister Lyng.⁹²

---

⁹¹ Stortingets forhandlinger 1966-67 bind 7c, s 4418

⁹² Stortingsmelding nr 92 1969-70, s 29 (Stortingets forhandlinger 1969-70 bind 3d)

3.4 Markedssaken fra 1967 til 1970

Den norske forhandlingsprosessen ble stoppet før den kom i gang. Etter et nytt fransk veto var utviklingen i markedssaken i norsk politikk ganske liten. Sammenligner man hva regjeringen la frem i trontalen i årene fra 1967 til 1969, ser man en utviklingen som i større grad søkte seg mot et nordisk økonomisk fellesskap, samtidig som man ønsket å styrke EFTA. Trontalen i 1967 forklarte kort hva norsk holdning til det europeiske økonomiske samarbeidet skulle være i tiden fremover.

”Norge vil fortsette arbeidet for en friere verdenshandel og for å overvinne den handelspolitiske splittelse i Europa.”⁹³

I 1968 ble budskapet fra året før gjentatt. Samtidig dro man opp EFTA og nordisk samarbeid som veien videre:

”Samarbeidet innen EFTA vil bli styrket. Norge vil delta aktivt i arbeidet med å utrede mulighetene for et mer utgående nordisk økonomisk samarbeid.”⁹⁴

Trontalen i 1969 viste ingen endring i den politikken satt opp mot det som var ført de tidligere år, eller pekte ut en ny retning:

”Norge vil delta i bestrebelsene for å overvinne den europeiske markedsdelingen. Samarbeidet innen EFTA vil bli søkt styrket og utvidet.”⁹⁵

Høsten 1969 ble det igjen åpnet for debatt om EFTA-landenes tilknytning til EEC. Med de Gaulles avgang som President i Frankrike var det klart for en ny runde med diskusjoner om medlemskap. Debatten kom til Norge med full tyngde våren 1970 og skulle da vare frem til folkeavstemmingen omtrent to og et halvt år senere.

En mye omtalt sak internt i Regjeringen våren 1970 satte for alvor samarbeidsutfordringene internt i Regjeringen på kartet. I sin korthet omhandlet saken et brev fra daværende utenriksminister Lyng der diskusjoner om den franske oversettelsen førte til en diskusjon om man hadde brukt ordet ”samling” eller ”samarbeid”. Saken førte til en åpen debatt mellom Statsminister Borten og avgåtte utenriksminister Lyng. Diskusjonen førte til reaksjoner fra

---

⁹³ Stortingets forhandlinger 1967-68 bind 7a, s 4

⁹⁴ Stortingets forhandlinger 1968-69 bind 7a, s 5

⁹⁵ Stortingets forhandlinger 1969-70 bind 7a, s 19

flere sentrale medlemmer i Regjeringen og mens Willoch omtalte det hele som en "arbeidsulykke" fra Statsministeren gikk Bent Røiseland gikk så langt som å si:

*"Derimot vil eg ha sagt at eg synast John Lyng er behandla på ein måte som er urettferdig og ukollegial. Eg synest også at Regjeringa skulle ha late vere å gi ein snert til våre embetsmenn i utanrikstenesta."*⁹⁶

3.5 Markedsdebatten 1970

Stortingsmelding nummer 92 1969-70 hadde tittelen "Om Norges forhold til de nordiske og europeiske markedsdannelser". Allerede i tittelen kan man se noe av den endringen som hadde skjedd siden melding nummer 82 i 1966-67. De nordiske alternativene sto nå sterkere enn tidligere, og preget i stor grad også debatten. Fra 1968 og utover hadde nordisk økonomisk samarbeid stått sterkt på agendaen i Norge.⁹⁷ Meldingen lagt frem for Stortinget i 1970 omtalte det nordiske samarbeidet som viktig både internt i EFTA, men også for å legge til rette for en lettere tilpassing til "en bred europeisk løsning".⁹⁸ Stortingsmeldingen la også frem de positive effektene man hadde hatt av samarbeidet i EFTA, og brukte dette som et argument for at en utvidelse av det europeiske handelssamarbeidet ville tjene norske interesser ytterligere. Regjeringen la til grunn at det fantes to hovedmålsettinger med EFTA. Den ene var å bygge ned tollmurer til en frihandelsavtale med de sju. Dette ble i følge meldingen oppnådd i 1967. Det andre elementet var på bakgrunn av samarbeidet i EFTA å legge til rette for en tilnærming mot EEC. Dette var det som nå var aktuelt.

Meldingen baserte seg i stor grad på de samme analysene som melding nummer 86 1966-67 gjorde. Konklusjonen fra Regjeringen var også i stor grad den samme. Igjen ble det presisert hvilken avhengighet man økonomisk og politisk hadde til Storbritannia, men også utviklingen i andre nordiske land og da særlig Danmark ble trukket frem.⁹⁹

Det var igjen fra Regjeringens side klart at visse næringer vil ha store vanskeligheter med å tilpasse seg den situasjon man ville få dersom Norge ble tatt opp som fullverdig medlem i

---

⁹⁶ Stortingets forhandlinger 1969-70 bind 7c, s 3821

⁹⁷ Sonne, Lasse, *Nordek: a plan for increased Nordic economic co-operation 1968-1970*, Helsinki 2007

⁹⁸ Stortingsmelding nr 92 1969-70, s 17 (Stortingets forhandlinger 1969-70 bind 3d)

⁹⁹ Stortingsmelding nr 92 1969-70, s 54 (Stortingets forhandlinger 1969-70 bind 3d)

EEC. Dermed ble igjen behovet for spesialordninger knyttet til landbruket trukket frem. Regjeringen fastholder nøyaktig samme konklusjon som tre år tidligere.

*”Regjeringen finner det av avgjørende betydning å få brakt på det rene om Norge ved medlemskap kan få ivaretatt særlige norske interesser på en tilfredsstillende måte. Regjeringen vil under forhandlingene legge fram de problemer som kan tenkes å oppstå ved en norsk tilslutning til EEC, og søke å oppnå vilkår som sikrer våre interesser på ulike områder. .... Etter en samlet vurdering er Regjeringen kommet til at den beste måte å få klarlagt grunnlaget for en tilfredsstillende tilknytning er å ta opp forhandlinger om medlemskap”.*¹⁰⁰

Dersom forhandlingene ikke førte frem sto regjeringene på det samme standpunkt som tidligere. Assosiering eller andre former for tilknytning skulle da vurderes som alternativ til medlemskap, med det mål å best mulig sikre norske interesser. Denne debatten hadde vært viktig i 1967 og ville bli viktig i debatten også i 1970.

Oppsummert kan man si at det er få politiske endringer å spore i regjeringens markedsmeldinger fra 1967 og fra 1970. Det er derimot vanskelig å konkludere med i hvor stor grad særordninger var viktig for regjeringens medlemmene og de ulike stortingsgruppene.

Selv om hovedpunktet i komiteens innstilling var enstemmig også denne gang. Var det en rekke særbemerkninger og dissenser fra ulike grupper. Disse dannet mye av basisen for den uenighet som fantes. Arne Kielland fra Arbeiderpartiet omtalte det hele i humoristiske vendinger når han sa:

*”Blant de mange regjeringssæruttalelsene vil jeg komplimentere Senterpartiet for ikke å ha nevnt Toten ved navn, og Kristelig Folkeparti for ikke å ha nevnt edruskapen mer enn som et forhandlingstema.”*¹⁰¹

Noe av bakgrunnen her var blant annet en mindretallsmerknad fra Senterpartiet som stilte seg svært skeptisk til det politiske samarbeidet i fellesskapet, men ønsket å søke om medlemskap med bakgrunn i det økonomiske samarbeidet. Med dette reiste store deler av Senterpartiets stortingsgruppe et spørsmål om hvilke politiske følger Roma-traktaten ville få, og hvordan den politiske utviklingen i EEC ville være i årene fremover. Tidligere hadde både regjering og statsminister vært klare på at forhandlinger måtte skje på bakgrunn av Roma-traktaten. Det

---

¹⁰⁰ Stortingsmelding nr 92 1969-70, s 56 (Stortingets forhandlinger 1969-70 bind 3d)

¹⁰¹ Stortingets forhandlinger 1969-70 bind 7c, s 3807

politiske samarbeidet sto klarere frem som et diskusjonspunkt i 1970 i forhold til i 1967. I markedsdebatten 1970 var fremstående senterpartirepresentanter som for eksempel John Austrheim opptatt av å få klarlagt hva Roma-traktatens prinsipper besto i som et første ledd i forhandlingene.¹⁰² Disse spørsmålene rundt forhandlingsopplegget ble i stor grad kastet frem og tilbake uten konkrete svar eller avklaringer. Opplegget for forhandlingene bestemtes ikke av Stortinget, og var ikke grunnlaget for debatten på dette tidspunktet.

Otto Lyng sto sterkt på at det fra norsk side ikke betød noen endringer i målsetningene i landbruket dersom man ble medlem av EEC. Han mente det vil være mulig å ”*sikre en balansert bosetting i alle landsdeler og inntektsvilkår innen jordbruket på linje med andre næringer.*”¹⁰³ Dette ble støttet også av landbruksminister Bjarne Lyngstad fra Venstre som påpekte at dersom Norge ble en del av EEC ville de norske jordbruksutfordringene nå bli et ”*fellesskapsproblem*”.¹⁰⁴

For ledende skikkelser som Lyng, Røiseland og Willoch kom det tydelig frem en holdning om at det fantes store muligheter for Norge dersom man valgte medlemskap i EEC. Det ble argumentert med muligheten for å delta i den europeiske utviklingen og den økonomiske veksten.¹⁰⁵ I spørsmålet om suverenitetsavgivelse svarte for eksempel Willoch med at selv om man må gi i fra seg noe beslutningsmakt til et fellesskap ville man få ”*en medbestemmelsesrett i en større sammenheng.*”¹⁰⁶

Utenriksminister Stray kommenterte ulikt fra et stort spekter av stortingsrepresentanter når det kom til muligheten for å stå utenfor en slikt fellesskap.

*”Sett fra et økonomisk synspunkt vil det bety betydelige problemer å bli stående utenfor et utvidet EEC som også omfatter Storbritannia, Danmark og Sverige, men helt umulig er det ikke hvis man er villig til å akseptere en redusert økonomisk vekst.”*¹⁰⁷

---

¹⁰² Stortingets forhandlinger 1969-70 bind 7c, s 3807

¹⁰³ Stortingets forhandlinger 1969-70 bind 7c, s 3792

¹⁰⁴ Stortingets forhandlinger 1969-70 bind 7c, s 3870

¹⁰⁵ Stortingets forhandlinger 1969-70 bind 7c, s 3794

¹⁰⁶ Stortingets forhandlinger 1969-70 bind 7c, s 3835

¹⁰⁷ Stortingets forhandlinger 1969-70 bind 7c, s 3840

Bjørn Unneberg fra Senterpartiet sa at debatten i seg selv ikke ville avsløre hva stemningen i det norske Stortinget rundt markedssaken egentlig var. Han delte salen inn i tre kategorier. Der markedstilhengere og markedsmotstandere var to av kategoriene. Men det var den gruppen han kaller reserverte som ga grunnlag til bekymring. Uavhengig av resultat i avstemmingen vil det være vanskelig å si hva salen egentlig mente om medlemskap selv med de mest optimale forhandlingsresultat.¹⁰⁸ Han mente at motstanden var større enn beslutningen i markedssaken sommeren 1970 ville vise. Fra Senterpartiet sin side ble det flere ganger påpekt hvor vanskelig debatten om EEC var internt i eget parti. Formann Austrheim var en av de som påpekte dette tydeligst.¹⁰⁹ Også statsminister Borten brukte mye tid på å redegjøre for hvor vanskelige de valgene man måtte ta var, og han sa blant annet:

”Det er ikke vanskelig å peke på økonomiske fordeler og ulemper ved tilslutning til et utvidet EEC. Vanskelighetene melder seg når fordeler og ulemper skal veies og avveies mot hverandre.”¹¹⁰

Unneberg, og flere av motstanderne i Senterpartiet mot at det søktes om medlemskap, ønsket ikke å starte forhandlinger de beskrev som ”*detaljforhandlinger bundet til på forhånd fastlåste prinsipper*”.¹¹¹ Skepsisen var blant annet stor når det kom til et videre politisk samarbeid, og man var opptatt av å reservere seg mot en politisk union.¹¹²

Splittelsen mellom store deler av Senterpartiets stortingsgruppe og Senterpartiets medlemmer av Regjeringen kom også godt til syne under debatten. Karl Aasland, som var Stortingsrepresentant for Senterpartiet, påpekte at det hadde vært krefter i EEC som blant annet gjennom den feilslåtte Mansholtplanen hadde forsøkt å redusere antallet bønder betydelig. Han sa at dersom man ble medlem i EEC var det norske jordbruket dødsdømt selv om man skulle kunne forhandle frem varige særordninger.¹¹³ Representanter fra Venstre og Høyre brukte da uttalelser fra statsministeren i sin replikkveksling med Aasland. Når det da retorisk spørres om Aasland trodde statsministeren, som hadde uttalt en tro på at varig særordninger kunne sørge for at det norske landbruket besto, ikke har rett, bidro man til å fremheve motsetningene som lå særlig i Senterpartiet.

---

¹⁰⁸ Stortingets forhandlinger 1969-70 bind 7c, s 3864

¹⁰⁹ Stortingets forhandlinger 1969-70 bind 7c, s 3803

¹¹⁰ Stortingets forhandlinger 1969-70 bind 7c, s 3879

¹¹¹ Stortingets forhandlinger 1969-70 bind 7c, s 3866

¹¹² Stortingets forhandlinger 1969-70 bind 7c, s 3807

¹¹³ Stortingets forhandlinger 1969-70 bind 7c, s 3822

Konklusjonen fra flere i Senterpartiets stortingsgruppe var at medlemskap i EEC betød starten på slutten for norsk landbruk. Det ville uansett særordninger påvirke bosettingsmønsteret kraftig, og beredskapen i egen matvareproduksjon ville forsvinne. Med bakgrunn i slike argumenter argumenterte de for at en annen tilknytningsform enn medlemskap var det beste for å ivareta norske særinteresser.

3.6 Konklusjon markedsdebatten 1970

Hva kan man lese om samarbeidet i koalisjonsregjeringen ut av debatten? Det virker som at selv om markerte fagstatsråder fra Høyre forsøkte å forplikte regjeringen mot en søknad om medlemskap hadde de ikke lyktes fullt ut. Særlig Borten sitt innlegg bar i stor grad preg av en tolkning av meldingen og vedtaket som ikke en større forpliktelse enn at forhandlinger var første skritt på en lang vei. Han signaliserte også at de som skulle forhandle ville få klare og strenge mandat å operere innenfor. Når da i tillegg formann i Senterpartiet fremsto som presset til å støtte en søknad om medlemskap, la til en rekke forbehold og krav, samtidig som store deler av Senterpartiets stortingsgruppe aktivt stemte mot forslaget til vedtak, var det stor grad av synlig uenighet. At representanter fra både regjering og storting stadig påpekte at en samlet regjering sto bak konklusjonen fremstår som lite troverdig når det er tydelig i debatten at selv internt var man ikke enig om hva man la i det.

Særlig Røiseland og til dels Willoch kom med kraftig kritikk av Borten sin behandling av Lyng underveis i markedsdebatten sommeren 1970. De åpne personkonfliktene kan tolkes inn i en politisk sammenheng også. Lyng hadde vært en sentral figur ikke bare i det generelle regjeringsarbeidet, men i særlig grad på ja-siden i regjeringen når det kom til spørsmål om tilknytning til EEC. Bortens behov for å distansere seg fra Lyng kan fremstå som politisk motivert, men kan også tolkes å være et element av å stadfest hvem som var regjerings leder når det kom til markedsspørsmål.

Vedtaket i Stortinget etter markedsdebatten i 1970 hadde følgende ordlyd:

”Stortinget gir sin tilslutning til at det føres forhandlinger med de europeiske fellesskap i samsvar med Stortingets vedtak av 13. juli 1967.”¹¹⁴

---

¹¹⁴ Stortingets forhandlinger 1969-70 bind 7c, s 3932

Et alternativ forslag som i større grad fokuserte på nordisk økonomisk samarbeid, og som ønsket at Norge skulle innlede forhandlinger med EEC om forholdet mellom dem dersom EFTA skulle opphøre, ble satt opp mot vedtaket. Alternativet fikk tilslutning fra 17 representanter. Som tre år tidligere var det sju representanter fra Senterpartiet som støttet et alternativt forslag. Disse sju utgjorde en stor del av stortingsgruppen til partiet. De resterende ti besto av tre representanter av KrF sine 14, og sju av Arbeiderpartiet sine 74.¹¹⁵

3.7 Konklusjon

Kapitlet har analysert stortingets behandling av markedssaken fra 1967 til 1970, med særlig fokus på markedsdebattene i 1967 og 1970. Det kommer tydelig frem at det var en bred enighet også mellom partigruppene og regjeringen når det kom til Norges avhengighet av det europeiske markedet. Tilknytningsformen var det derimot større uenighet om. Det samme gjaldt i hvilken grad avgjørelsen var avhengig av utviklingen mellom Storbritannia og EEC.

Holdningene endret seg ikke stort gjennom perioden. Motstanden hos for eksempel Senterpartiets stortingsrepresentanter var av samme tyngde og med de samme argumenter både i 1967 og 1970.

Det fremsto som om man ikke hadde behov for å avklare spørsmål man visste ville kunne føre til større samarbeidsproblemer. Det er enighet om at det ville være uklokt å skape større diskusjoner rundt hypotetiske problemstillinger.

Flere åpne spørsmål ble også skjøvet fremover. Det synes å være enighet om at visse særordninger måtte fremforhandles for at det i det hele tatt skulle bli aktuelt med norsk medlemskap i EEC. Både internt i regjeringen og i Stortinget var man uenig om hvor kritiske disse var for om man aksepterte resultatet eller ikke. Det kan virke som om man i regjeringen la forskjellig innhold i deres felles melding til Stortinget, på samme måte som ulike stortingsrepresentanter la forskjellig innhold i det felles vedtak man gjorde, fordi man hadde ulike forventninger til forhandlingene og ulike prioriteringer på hva som ville være viktig i forhandlingene.

---

¹¹⁵ Stortingets forhandlinger 1969-70 bind 7c, s 3933

Det er verdt å merke seg den skepsis representanter fra Senterpartiet hadde til den politiske utviklingen. På dette tidspunktet hadde man kommet lenger i diskusjonen rundt en politisk union, og dette forsterket reservasjonen til flere av representantene. Senere kom man opp i en diskusjon om i hvor stor grad regjeringen hadde vært klar over denne utviklingen og hvordan man hadde behandlet den. Merknadene fra Senterpartiets medlemmer av utenrikskomiteen viser at dette var man meget bevisst også våren 1970.

4. Regjeringskrisen

4.1 Innledning

Dette kapitlet tar for seg lekkasjesaken som ledet til regjeringens avgang. Kronologien er viktig den drøye måneden som skulle endre det norske politiske landskapet. Kapitlet analyserer og sammenstiller de ulike beretningene fra aktørene som har fortalt sin versjon av begivenhetene. Samtidig spilte media en viktig rolle i saken, derfor er det naturlig å analysere både medias rolle og deres underliggende motiver. Lekkasjesaken endte med en kort, men meget viktig og interessant debatt i Stortinget den 2. mars 1971. Her finner man tydelige indikasjoner på om motivene og de bakenforliggende årsakene til regjeringsbruddet var regjeringssslitasje, eller utelukkende hadde opprinnelse i lekkasjesaken.

Kapitlet argumenterer at dersom regjeringen ikke allerede var preget av stor indre slitasje, og da særlig med bakgrunn i diskusjonen om EF, ville det kanskje vært mulig for regjeringen å overleve den mye omtalte lekkasjesaken. Det var imidlertid liten vilje internt i regjeringskollegiet for å redde Borten personlig, på en annen side var det i det minste utad en vilje til å fortsette regjeringssamarbeidet. Forsøket på videre regjeringssamarbeid vil bli behandlet i kapittel 5.

4.2 Lekkasjen

Da Dagbladet den 19. Februar 1971 refererte til innholdet i en hemmeligstemplet rapport om den norske forhandlingene med EF var det starten på slutten for regjeringen Borten. Kun et fåtall av sentrale tjenestemenn og politikere i statsforvaltningen hadde hatt tilgang til rapporten, og dermed ble det ganske raskt en diskusjon om hvor lekkasjen stammet fra. Årsaken til at denne relativt normale mediasaken fikk mye oppmerksomhet er et sentralt tema som jeg vil komme tilbake til. Det spesielle i saken er måten media spilte en sentral rolle i regjeringskrisen, og at det hele i realiteten var avgjort før Stortinget formelt tok del i diskusjonen.

Lekkasjen til Dagbladet stammet som vist i innledningen fra statsministerens presseråd Ole N. Hoemsnes, men dette skulle ikke bli kjent før Hoemsnes selv gav ut boken "Skjebnedøgn" i 1986. Det er i ettertid blitt vurdert som mindre viktig hvem som faktisk var årsaken til lekkasjen, derimot er det Bortens behandling av saken som har fått mest oppmerksomhet. Det

var også det som til slutt ledet regjeringen inn i krise. Hoemsnes refererte innholdet i rapporten til Dagbladets journalist Per Vassbotn den 16. februar. Hoemsnes beskriver dette selv som en vag oppfordring til Vassbotn om at det var visse saker han burde kikke nærmere på. Den normale journalistiske fremgangsmåten var da at Vassbotn fikk bekreftet opplysningene fra flere kilder før han brukte de på trykk. Dette skjedde også her. Hoemsnes, som selv ikke hadde lest hele rapporten men bare sett deler av den, gav Vassbotn nok opplysninger om navn og innhold i rapporten til at Vassbotn kunne avdekke og bekrefte resten selv.¹¹⁶

Rapporten som skulle bli mye omtalt i den nærmeste tiden etter 19. februar omhandlet medlemmer av EF-kommisjonens holdning til varige norske særordninger rundt fiskeri og landbruk.¹¹⁷ Helt konkret var det en rapport fra Brussel-ambassadør Jahn Halvorsen som omhandlet en samtale han hadde hatt med medlem av EF-kommisjonen Jean-Francois Deniau. I samtalen kom det frem at Deniau ikke kunne se for seg varige særordninger for norsk landbruk og fiskeri. Særlig ikke hvis dette skulle gjelde for mer en Nord-Norge. Dette var et tydelig signal fra en person med stor innflytelse på Kommisjonens holdninger til norsk medlemskap. Et medlem av Kommisjonen var viktig i denne sammenheng fordi det var de som drev forhandlinger med søkerlandene. Rapporten var første gang med fikk høre hva holdningene til personene på andre siden av bordet var.¹¹⁸

Diskusjoner om mulighetene for norske særordninger for landbruk og fiskeri hadde hele tiden vært en viktig del av debatten om Norges tilknytning til EF. Selv i det offentlig rom og fra Stortingets talerstol hadde det tidligere foregått spekulasjoner rundt hva viktige skikkelser i det europeiske politiske landskapet tenkte rundt norske særordninger. Under markedsdebatten i 1967 ble det for eksempel spekulert rundt *påståtte* uttalelser fra Willy Brandt om at norske særordninger ikke var mulig.¹¹⁹

Det er ikke uvanlig at en presseråd har tett kontakt med sentrale skikkelser i pressen. Hoemsnes var også pressemann og hadde i perioden 1966-1970 vært leder i Norsk

---

¹¹⁶ Hoemsnes, 1986: s 64

¹¹⁷ Hoemsnes, 1986: s 66

¹¹⁸ Hoemsnes, 1986: s 83

¹¹⁹ Stortingets forhandlinger 1966-67 bind 7c, s 4332

Journalistlag.¹²⁰ Han påpeker at han alltid hadde ”*vært en varm forkjemper for journalisters rettigheter og plikter – ikke minst i forhold til den offentlige forvaltning*”.¹²¹ Stillingen som presseråd for statsministeren ville nødvendigvis innebære tett kontakt med journalister, noe som var til felles nytte for begge parter. Hoemsnes beskriver selv flere situasjoner der informasjon som ikke var ment for offentligheten ble delt og ble brukt fordi det var politisk riktig å gjøre. Jobben som presseråd innebar i mange henseende å gjøre slike vurderinger. Det unike i denne saken var derfor ikke at en betrodd medarbeider tett på statsministeren lakk informasjon til pressen, tvert i mot var det nok ganske så normalt. Det unike i denne saken er hvordan statsministeren selv ble dratt inn i saken, og hvordan den utløste en regjeringskrise.

4.3 Bortens lekkasje

Den 15. februar hadde Per Borten et møte på sitt kontoret med leder for Folkebevegelsen Arne Haugestad. Senere samme dag var de tilfeldigvis på samme fly til København for å delta på møte i Nordisk Råd. Det var på denne flyturen at Borten selv tok kontakt med Haugestad og viste han rapporten fra ambassadør Jahn Halvorsen. Sammen med Haugestad var John Lager som var Folkebevegelsens pressesjef, mens Borten reiste i følge med Ole N. Hoemsnes.¹²²

Bortens motiver for å vise rapporten til Haugestad er det vanskelig å finne et presist svar på. Borten sa selv aldri noe direkte om dette. Diskusjonen om dette må knyttes til Bortens EF-holdninger som er diskutert tidligere. En mulig forklaring er at han ønsket å berolige Haugestad gjennom å vise frem at det for EF-kommisjonen var umulig med et norsk medlemskap dersom man sto på prinsippene om varige særordninger. Kravet om å beskytte norsk fiskeri og landbruk sto sterkt, og dette kunne hjelpe Folkebevegelsen i deres arbeid. En annen måte å forklare det på er rett å slett at Borten sympatiserte med Folkebevegelsens formål og ønsket derfor å spre relevant informasjon også til dem. Det kan også ha vært en impulsiv handling som ikke var verken gjennomtenkt eller spesielt taktisk fundert. Det er tidligere vist til Bortens flyktige holdninger til integrasjonsprosessen og forhandlingene. Man kan derfor spekulere i om Borten her ovenfor Haugestad, som var en av hans største kritikere, prøvde å forklare noe av det vanskeligste i de pågående forhandlingene.

---

¹²⁰ http://snl.no/Ole_Norvald_Hoemsnes

¹²¹ Hoemsnes, 1986: s 11

¹²² Vassbotn, 1986: s 22

Borten selv ga i sin redegjørelse til Stortinget den 2. mars en kort forklaring på hvorfor han viste rapporten til Haugestad. Her sa han bare ”..., som et apropos til vår tidligere samtale samme dag viste jeg ham rapporten fra vår Brussel-ambassadør,...”.¹²³ Borten viser her til en samtale tidligere på dagen mellom han og Haugestad på statsministerens kontor. Denne samtalen skulle ikke i utgangspunktet omhandle EEC-saken, men derimot en diskusjon om Folkebevegelsens statsstøtte.

Borten gjentok flere ganger i offentligheten at han ikke hadde hatt som hensikt å spre opplysningen via Haugestad og ut i offentligheten. Borten var i den samme redegjørelsen opptatt av å få frem at rapporten var merket *fortrolig* og ikke *hemmelig*, hvilket er to ulike nivåer av sikkerhet. Dette fokuset fra Borten kan peke i retning av at det var en bevisst handling og at det lå en reflektert vurdering bak avgjørelsen om å spre innholdet i rapporten. På en annen side kan dette bare være en forklaring, og et forsøk på å minimalisere problemet som skapte regjeringsskrisen.¹²⁴

Arne Haugestad fortalte hans tolkning av hvorfor Borten hadde vist frem dokumentet på flyet i et intervju med Tor Bjørklund i forbindelse med en bok om Folkebevegelsens historie:

*”Han gjorde det fordi han ikke hadde greid å overbevise meg og nå ville kan vise at Norge ikke kom til å bli medlem. Det er liksom ikke så farlig. Jeg sa da bare til Lager at en ting er i hvertfall sikkert, og det er at Borten nå regner med (han hadde ikke sagt at det var konfidensielt) at vi skal bringe dette videre, så det gjør vi ikke.”*¹²⁵

Haugestad tillegger Borten her et motiv for det hele uten at man kan bevise om det er sant eller ikke. I følge Einar Gerhardsens memoarer fra 1978 hadde Haugestad vært sikker på at Borten kom til å føre Norge inn i EF og hadde vært overbevist om at regjeringen måtte felles. Så langt rakk han likevel ikke å komme.¹²⁶

4.5 Jakten på kilden

Selv om det i mange saker er normalt, eller nærmest å forvente, at journalister får tak i fortrolig informasjon fikk denne saken mye mer oppmerksomhet enn den kunne fått.

---

¹²³ Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7b, s 2237

¹²⁴ Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7b, s 2238

¹²⁵ Bjørklund, 1982: s 312

¹²⁶ Gerhardsen, Einar, *Mennesker og politikk*, Oslo 1978, s 106

Hoemsnes forklarer det med måten Vassbotn skrev saken på. ”*Da jeg åpnet Dagbladet den 19.februar, reagerte jeg imidlertid på at Vassbotn hadde nevnt navnene på Deniau og Halvorsen.*”¹²⁷ Hoemsnes drøfter om ikke saken hadde fått et klart mindre omfang dersom disse ikke hadde vært nevnt direkte, men derimot for eksempel omtalt som ”medlem av EF-kommisjonen”, ”sentrale kilder” eller lignende. Dette ville vært den naturlige måten å skrive saken på dersom Vassbotn ikke selv hadde lest rapporten, men derimot bare fått den gjengitt. Når Vassbotn bruker navnene viser han også frem hvor sikker han er på kildene sine, og hvor tett han har vært på det konkrete innholdet i rapporten.

Saken i seg selv hadde overskriften ”*Medlem av EEC-kommisjonen utelukker norsk medlemskap*”.¹²⁸ Bortsett fra overskriften inneholdt saken i Dagbladet kun korrekt informasjon. For de som hadde lest rapporten fra ambassadør Halvorsen var det klart at Vassbotn ikke hadde gjort det samme. Det var kun opplysninger ervervet fra samtaler med mennesker som hadde lest rapporten, kanskje til og med gjennom flere ledd. Til tross for dette var det flere som påpekte at Vassbotns beskrivelser var så grundige og presise at han selv ikke kunne være langt unna kilden.¹²⁹ Hoemsnes påpeker i sin bok fra 1986 at Vassbotn som journalist selvfølgelig sto helt fritt til å bruke kildene han hadde på den måte han ønsket, og ville ikke bebreide Vassbotn for måten opplysningen ble benyttet på.

De fleste kommentarer knyttet til dagene rundt 19. februar 1971 forteller at det ikke var noen krisestemning rundt Vassbotns artikkel. På mange måter føyer den seg bare inn i rekken av et utall saker skrevet om det norske forhandlingsopplegget rundt fiskeri og jordbruk. Dette var en sak som opptok den store allmenheten og var et spørsmål både ja og nei-siden måtte forholde seg til.¹³⁰ Volumet av redaksjonell omtale rundt forhandlingsopplegget var enormt, og alle de store avisene brukte store ressurser på å produsere redaksjonelt stoff om saken. Det som gjorde at oppslaget i Dagbladet skilte seg fra de andre var at tungvekteren i EEC Jean-Francois Deniau ble trukket inn i bildet.¹³¹ Det er også slik at dette bekreftet det mange både på ja og nei siden lenge hadde argumentert med. Nemlig at strenge norske krav til beskyttelse av fiskeri og landbruk ikke ville være forenelig med fullverdig medlemskap.

---

¹²⁷ Hoemsnes, 1986: s 73

¹²⁸ Dagbladet 19. februar 1971

¹²⁹ Hoemsnes, 1986: s 75

¹³⁰ Hoemsnes, 1986: s 77

¹³¹ Hoemsnes, 1986: s 88

Den 19. februar 1971 var en fredag, og det var først påfølgende mandag saken begynte å rulle for alvor, og at jakten på kilden ble en viktig politisk sak. Bergens Tiende omtaler det så sterkt som et *”brudd på landets sikkerhetsbestemmelser”*, og flere andre medier kommenterte samme sak.¹³² Media omtalte på dette tidspunktet rapporten som *hemmelig*, noe som skulle vise seg ikke å være korrekt. Rogalands Avis gikk enda lenger og startet en diskusjon om hvilke politikere som kunne ha interesse av å bevisst slippe slik informasjon for å påvirke den politiske diskusjonen. De skrev blant annet:

*”Derimot er det sannsynlig at Dagbladets avsløringer er et ledd i et politisk spill som drives fra høyeste hold i Norge. Rapporten fra ambassadør Halvorsen var bare noen dager gammel da Dagbladet offentliggjorde den.”*¹³³

På samme måte følger Bergens Tiende opp med:

*”Dermed gjenstår det en meget begrenset krets politikere på topp-plan, som også er orientert om innholdet. Tar vi det da for gitt at det er en antagonist mot medlemskap som med vilje – eller av ren klossethet har latt munnen løpe – skulle den kanskje ikke være så vanskelig å sirkle inn den – eller de – ansvarlige.”*¹³⁴

Hoemsnes selv forklarte i sin beretning at han følte saken ble overdramatisert, men at han var bekymret nok til å kontakte Vassbotn i Dagbladet for å forsikre seg om at han som kilde ikke ville bli avslørt. Det fikk han garantier for.¹³⁵

Da flere sentrale politikere hev seg på bølgen med et ønske om å oppklare hvor lekkasjen stammet fra, skyldtes dette i stor grad at de selv ville frikjenne seg fra mistanke. Venstres leder Helge Seip var en av dem som tidlig krevde at politiet tok saken videre, og innledet etterforskning. Enn så lenge var det bare Hoemsnes og Dagbladets redaksjon som visste hvem den opprinnelige kilden til informasjonen var. Dermed var det naturlig at frykten hos Per Borten steg fordi han ikke kunne utelukke muligheten for at han var kilden til informasjonen. Dette utløste det mange vil beskrive som merkelig behandling av saken fra Per Borten sin side. Det er også verdt å merke seg at historien om flyturen begynte å bli kjent i journalistiske kretser allerede på dette tidspunktet. Allerede fredag 19. februar hadde Arne Haugestad i samtale med Vassbotn fortalt om flyturen og Bortens fremvisning av dokumentene, uten at

---

¹³² Bergens Tiende 22. februar 1971

¹³³ Rogalands avis 22. februar 1971

¹³⁴ Bergens Tiende 22. februar 1971.

¹³⁵ Hoemsnes, 1986: s 94

dette hadde vekket spesielt stor oppmerksomhet i Dagbladets redaksjon. Men informasjonen om dette de da hadde ervervet seg ville få stor betydning for utviklingen i saken fordi saken i større grad skulle handle om dette, og ikke om hvem som faktisk var kilden til Dagbladet.¹³⁶

4.6 Bortens behandling

Når saken bare vokste i omfang både i media og politiske kretser de nærmeste dagene, samtidig som episoden på flyet ble kjent i flere journalistiske kretser, var det naturlig at det fra Per Borten sin side måtte gjøres en del vurderinger rundt den videre behandlingen av saken. Flere medier diskuterte også hvorfor flere sentrale politikere ikke ville svare på insinuasjonene om at de potensielt kunne være kilden, eller i det minste vite hvor den stammet fra. Ser man på dette i ettertid er det klart at det var en krevende øvelse å skulle dementere slike påstander. For det første ville dette nærmest direkte føre insinuasjonene i retning av andre regjeringskolleger som ikke dementerte at de er kilden. Like vanskelig er det å bevise eller fremstå troverdig i et slikt dementi.

Per Borten kunne ikke være sikker på hvordan Haugestad og Lager hadde behandlet informasjon de var gitt tilgang til. Derfor tok Borten kontakt med Haugestad for å snakke om hvordan dette var gjort. Haugestad som selv var sikker på at han ikke var Dagbladets kilde kontaktet igjen Dagbladet i håp om å få de til å dementere at han var kilden til opplysningene. Dagbladet var ikke villig til å kommentere kilden. Dette var noe erfarne offentlige personer som Borten og Haugestad burde ha forstått på forhånd. Det fremstår derfor som ganske merkelig at Borten selv la ned mye krefter i å påvirke og presse Haugestad og dermed også indirekte Dagbladet.¹³⁷

Etter massivt mediepress sendte Borten selv ut et dementi kvelden onsdag 23. februar. Dette gjorde han etter en samtale med Haugestad der han fikk lovnader om at Haugestad ikke var Dagbladets kilde. Borten ble også i dette møtet gjort oppmerksom på at flere pressefolk kjente til episoden på flyet. For Borten virket det som om han på dette tidspunkt ikke var så opptatt av sin egen lekkasje, fordi rapporten var stemplet *fortrolig* og ikke *hemmelig* slik avisene skrev. Meldingen som ble sendt ut avsluttet slik:

---

¹³⁶ Vassbotn, 1986: s 24

¹³⁷ Vassbotn, 1986: s 30

”Verken statsministeren eller hans medarbeidere ved statsministerens kontor er Dagbladets kilde. Statsministeren har ingen kjennskap til hvorfra Dagbladet har sine opplysninger. Saken vil bli drøftet på regjeringskonferansen torsdag.”

Borten selv sa samme kveld i samtale med Vassbotn og Haugestad at dersom han visste at han var kilden til Dagbladets informasjon ville han også straks informere regjeringen og offentligheten om episoden på flyet. Siden han stolte på Haugestads garantier fant han ikke dette nødvendig.¹³⁸

Som lovet i Bortens dementi ble lekkasjesaken diskutert på regjeringskonferansen torsdag 25. februar. Saken hadde også kort blitt nevnt på regjeringskonferansen mandag tre dager tidligere, uten noen konklusjon eller oppsummering. Det spesielle på regjeringskonferansen torsdag var at Borten selv meldte sykdomsforfall i siste øyeblikk, til tross for at han deltok på andre møter både før og etter samme dag. Derfor kunne ikke regjeringsskollegiet gjøre annet enn å diskutere saken, for deretter å konkludere med at de ikke kunne gjøre noe videre uten statsministeren tilstede.¹³⁹ Dermed ble konklusjonen, og meldingen man sendte til pressen følgende: *”regjeringen hadde i dag en foreløpig drøftelse av den omtalte lekkasjesaken. Behandlingen av saken vil bli tatt opp igjen på en senere regjeringskonferanse.”*¹⁴⁰

Det kan virke som Borten mer eller mindre bevisst ikke ønsket å forholde seg til konsekvensene dersom episoden fra flyturen ble kjent. Ved å ikke delta på regjeringskonferansen utsatte han nok en gang avgjørelsen om dette var realiteter han burde informere resten av regjeringen om eller ikke.

Fredag 26. februar ble det klart at flere medier kom til å trykke redaksjonelt stoff i stor stil om Bortens og Haugestads flytur i sine lørdagsutgaver. Dermed måtte Borten og kommunikasjonsapparatet rundt statsministeren raskt foreta seg noe. Ironisk nok var den virkelige kilden til Dagbladets opplysninger, Hoemsnes, en sentral del av dette arbeidet, men det var ikke lenger viktig for hvordan saken skulle behandles videre. Borten sto for fall fordi han ikke tidlig hadde informert om sin indiskresjon, og måtte nå raskt reagere før oppslagene kom lørdag morgen. Dermed ble en melding sendt ut sent på kveld for å rekke de siste nyhetssendingene i radio. Her redegjorde statsministeren for fakta i saken, men påpekte igjen

---

¹³⁸ Vassbotn, 1986: s 36

¹³⁹ Vassbotn, 1986: s 48

¹⁴⁰ Hoemsnes, 1986: s 111

sine forsikringer om at Haugestad, og dermed han selv, ikke var Dagbladets kilde. Borten unnskyldte sin indiskresjon, og sa at regjeringen ville diskutere saken videre.¹⁴¹

4.7 Regjerings behandling av lekkasjesaken

Fra morgenen lørdag den 25. februar og frem til regjeringens formelle avgang den 2. mars foregikk et brutalt politisk spill internt i regjeringen om hvordan man skulle håndtere saken videre. Det hele startet med et krisemøte i regjeringen lørdag morgen. Borten forklarte at årsaken til at han ikke hadde informert regjeringen tidligere var at han hadde ventet på en skriftlig erklæring fra Haugestad om at han ikke var Dagbladets kilde. Dette ble ikke akseptert internt som en god nok forklaring. Flere hevdet at fremvisningen av dokumentet til Haugestad i seg selv var det man diskuterte, og at det faktum at innholdet var kommet på trykk var av mindre relevans.¹⁴²

Tidlig visste man at en avgjørelse om regjeringens fremtid og internt tillitt måtte avgjøres før Stortinget ble samlet den 2. mars. Det ble derfor innledet diskusjoner i de ulike stortingsgruppene, og internt i regjeringen om saken. Det ble tidlig klart at dette var en forhandling de fleste var usikre på utfallet av. For Senterpartiet sine representanter var det viktig å få avklart om diskusjonen om Bortens posisjon utelukkende handlet om lekkasjesaken, eller om det var andre motiver som kunne tenkes for å ønske seg statsministerens avgang. Spørsmålet om hele regjeringen skulle gå av, eller om dette bare gjaldt statsministeren var også aktuelt. Det synes tydelig at dersom et annet parti enn Senterpartiet skulle ha statsministeren, måtte det til en større omstrukturering av fordelingen av statsrådposter. Allerede kvelden lørdag den 26. februar tydet ting på at de tre andre regjeringspartiene ønsket statsministerens avgang. De argumenterte med at regjeringen ikke var informert om saken tidlig nok.¹⁴³

Uttalelser fra sentrale personer i de andre regjeringspartiene allerede noen timer etter nyheten om Bortens indiskresjon pekte i retning av et slikt utfall. Kåre Willoch uttalte blant annet at *”jeg vil forstå det meget godt om han under disse omstendighetene finner det umulig å*

---

¹⁴¹ Vassbotn, 1986: s 118

¹⁴² Vassbotn, 1986: s 122

¹⁴³ Sørebo, 1971: s 51

fortsette".¹⁴⁴ Denne holdningen kunne man finne i alle regjeringspartiene. Samtidig er det åpenbart at man hadde ønsket å fortsette firepartiregjeringen. Unntaket var Senterpartiets leder John Austrheim som mye vagere uttalte seg om grunnlaget for et videre samarbeid, dersom det skulle ledes av noen andre enn Per Borten.

Da Helge Seip som felles parlamentarisk leder søndag ettermiddag kom med følgende redegjørelse var det klart at Borten måtte søke avskjed, samtidig som ansvaret for videre samarbeid i stor grad ble overlatt til Senterpartiet.

*"Erklæringen må konkludere med at Regjeringen vil innlevere sin avskjedssøknad. Det er videre en forutsetning at Senterpartiets holdning til videre regjeringssamarbeid blir avklart i morgen. Hvis opposisjonen krever debatt om erklæringen bør debatten foregå i et senere stortingsmøte. Forhandlinger om den nye regjeringens sammensetning bør i tilfelle være i gang og helst avklart før debatten."*¹⁴⁵

Det ble debatt i Stortinget rett etter erklæringen fra statsministeren var avgitt. Dette var ikke en del av planen fra partiene i regjering.

Den 1. mars var man i mål med å diskutere hvordan saken skulle legges frem for Stortinget. På dette tidspunkt var det klart at Borten nå bare hadde støtte fra Senterpartiets egne statsråder til å fortsette, og dermed var ikke dette mulig.¹⁴⁶

4.8 Redegjørelsen i Stortinget

Da Per Borten holdt sin redegjørelse for Stortinget 2. mars 1971 angående regjeringens avgang ble man vitne til en meget spennende og viktig debatt. Dette til tross for at det bare var sju mennesker som tok ordet i den korte debatten. Trygve Bratteli fra Arbeiderpartiet utfordret den sittende regjering på hva de bakenforliggende årsakene var, og tvang dermed også Helge Seip fra Venstre, Kåre Willoch fra Høyre, John Austrheim fra Senterpartiet og Lars Korvald fra Kristelig Folkeparti på talerstolen for å svare på bakgrunnen for regjeringens avgang.¹⁴⁷

---

¹⁴⁴ Sørebo, 1971: s 43

¹⁴⁵ Hoemsnes, 1986: s 129

¹⁴⁶ Sørebo, 1971: s 53

¹⁴⁷ Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7b, s 2237- 2244

Den korte men spesielle debatten viste at det var stor uenighet mellom regjeringspartiene om bakgrunnen for avgangen. Willoch og Korvald var klare på at det var en personlig svikt hos statsministeren som førte til at regjeringen søkte avgang, men dette ble ikke støttet av Austrheim fra Senterpartiet.¹⁴⁸

Per Borten gav i sin redegjørelse kort rede for de faktiske forhold rundt den mye omtalte lekkasjesaken, og det er først mot slutten at han kommenterer konsekvensene for regjeringssamarbeidet.

*”Senterpartiets statsråder har vurdert situasjonen slik at den aktuelle saken ikke i seg selv er av en slik karakter at den betinger at Regjeringen må gå av. Høyres, Kristelig Folkepartis og Venstres statsråder har kommet til motsatt konklusjon. På bakgrunn av denne kjensgjerning er det bare en naturlig utgang, nemlig at Regjeringen leverer kongen sin søknad om avskjed. Dette vil bli gjort umiddelbart etter møtets slutt.”*¹⁴⁹

Med dette gjorde Per Borten det klart at Senterpartiet selv ikke vurderte lekkasjesaken som grunn god nok til at regjeringen måtte gå av. Det Borten derimot ikke kommenterte var muligheten for et videre samarbeid mellom de fire regjeringspartiene. Det var denne diskusjonen Trygve Bratteli startet gjennom å påpeke at regjeringsskrisen ikke var en krise med utspring i Stortinget, men tvert imot en intern krise i regjeringen, som man kunne spore tilbake til 1965 og 1969. Han sier rett ut: *”Alle politiske iakttakere har jo kunnet se den utvikling som her etter hvert har funnet sted, en utvikling som har ført til en tiltagende oppløsning av den koalisjon som ble dannet i 1965.”*¹⁵⁰

At Bratteli i stortingssalen utfordret regjeringen på politiske spørsmål var på mange måter uventet i denne saken. Derfor var det ikke spesielt godt forberedte svar fra representanter fra de andre partiene. Det var tydelig at de hadde forventet at Borten skulle bli eneste taler i saken, eller at diskusjonen kom til å omhandle Bortens indiskresjon og håndteringen i etterkant av Dagbladets oppslag. Det hadde også blitt diskutert på forhånd at Bortens redegjørelse måtte være av en slik karakter at den ikke satte ytterlige spørsmålstegn ved samarbeidsforholdene internt i den borgerlige koalisjonen.¹⁵¹ Når da Bratteli så tydelig

---

¹⁴⁸ Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7b, s 2237- 2244

¹⁴⁹ Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7b, s 2239

¹⁵⁰ Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7b, s 2239

¹⁵¹ Vassbotn, 1986: s 73

påpekte at dette ikke var en regjeringsavgang på bakgrunn av en manns indiskresjon, krevde dette et svar fra de andre lederne i koalisjonsregjeringen.

Representanter for både Høyre, Kristelig Folkeparti og Venstre stod i den korte debatten i Stortinget på sitt. Det var personlig svikt hos Per Borten som førte til regjeringens avgang, og grunnlaget for en borgerlig firepartiregjering var der fortsatt. Den eneste som nevnte EF saken direkte var Lars Korvald som uttalte:

”Jeg vil si det så sterkt at for oss er det en absurd tanke at man skulle ha noen ønsker om en annen regjeringsledelse av hensyn til Norges forhandlinger med Fellesmarkedet, som det blant annet har vært skrevet om.”¹⁵²

Totalt sett avdekket debatten en dyp politisk splittelse som hadde vokst frem over flere år. Særlig var forholdet til EEC noe som hadde splittet koalisjonen med Venstre, Høyre, KrF og Senterpartiet. Som tidligere vist hadde uenigheten om særlig EF-saken alltid vært stor, og det ville være naturlig om dette slet på samarbeidet når saken den siste tiden hadde vært høyaktuell.

Senere skulle daværende opposisjon stadig påpeke at krisen hadde skjedd internt i regjeringen og at dette ikke var en krise utløst ut av politisk konflikt i Stortinget. Guttorm Hansen fra Arbeiderpartiet oppsummerte sin tolkning av krisen i en debatt senere i mars på følgende måte:

”Krisen tok til innen koalisjonen og ble avgjort der. Koalisjonen avlivet seg selv og ble dermed et av de få ministerier som ikke gikk av på grunn av Stortingets mistillit eller på grunn av et valgresultat. Regjeringens selvmord kom som avslutningen på en lang utvikling, ikke som resultatet av en spesiell situasjon, slik det ennå i dag forsøkes fremstilt av en del av de tidligere koalisjonspolitikere og en del av den borgerlige presse.”¹⁵³

Regjeringen fikk også kritikk fra opposisjon for å forsøke å lede både Stortinget og folket bak lyset ved å ikke legge opp til en debatt etter erklæringen. Dette punktet ble fulgt opp i flere senere debatter i Stortinget. Representanter fra regjeringspartiene hevdet at dette ikke var noe bevisst forsøk på å lure noen, men at man ønsket at erklæringen skulle være så tydelig at den sto for seg selv.¹⁵⁴

---

¹⁵² Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7b, s 2242

¹⁵³ Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7c, s 2270

¹⁵⁴ Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7c, s 2275

Det kan også virke som om de tre andre partiene ønsket at også Senterpartiet skulle kappe hånden av Borten. Dette ville føre til at man kunne fokusere bruddet rundt Bortens person, og dermed ville grunnlaget for dannelsen av en ny regjering være bedre enn om Senterpartiet skulle stå på at dette handlet om politikk.

4.9 Medias rolle

Regjeringskrisen våren 1971 var i stor grad både styrt og drevet ut av mediene, og da særlig de trykte mediene. Overordnet kan man si at hele debatten om EEC på 1960- og 70-tallet var preget av at avisene på den tiden alle hadde en klar politisk profil. Medier som var motstandere av medlemskap var usikre på regjerings politikk, og ikke minst regjeringens ledelse, og det samme var medier med en klar positiv profil til medlemskap. Det skiftende politiske klima gjorde at statsministeren og hans nærmest hadde få eller ingen sikre allierte i media.

Det kan være lett å peke på Helge Seip sitt krav om politietterforskning som en viktig faktor til hvorfor saken fikk den store oppmerksomhet som den gjorde. På en annen side var media allerede et par dager etter Dagbladets opprinnelig oppslag frempå med å snakke om brudd på meget alvorlige sikkerhetsbestemmelser. Spekulasjoner i offentligheten om bevisst politisk bruk av mediene gjennom strategisk lekkasje av opplysninger gjorde det nærmest umulig å ikke ta saken alvorlig.

Det kom frem at Borten forsøkte å gjøre debatten internt i regjeringen til et mer generelt problem knyttet til gjentatte lekkasjer til mediene.¹⁵⁵ Selv om dette var et premiss regjeringskollegene ikke ville at diskusjonene skulle dreie seg om, viste dette at lekkasjer fra regjeringen til mediene var relativt vanlig. Når en slik praksis var normalt la man mye definisjonsmakt til mediene på selve vurderingene av hva som var viktig stoff og hva som ikke var det.

---

¹⁵⁵ Hoemsnes, 1986: s 122

4.10 EF-motstandernes rolle

Flere bøker skrevet om Folkebevegelsen forteller at man på nei-siden ikke var enige om det tjente deres sak eller ikke at man hadde en slik borgerlig koalisjon der også Senterpartiet inngikk. På den ene siden hadde man tro på at Senterpartiet fungerte som en brems i saken i det interne arbeidet, men man på den andre siden så at Senterpartiet ble mer eller mindre nøytralisert av de andre og ikke fikk anledning til å fungere fritt som et nei-parti. Det som for Folkebevegelsen var skummelt med saken var at man ble i tvil om hva Bortens plan og holdning til saken var. Signaler kunne tyde på at han mente det var unngåelig med medlemskap og at Senterpartiet i regjering kunne bidra til å minimere skaden. På en annen side var det få som visste hvilken strategi Borten hadde dersom forhandlingskravene ikke ble innfridd.¹⁵⁶

4.11 Konklusjon

Det finnes gode beretninger fra involverte personer som beskriver hendelsesforløpet til den mye omtalte lekkasjesaken som førte til regjeringens avgang. Kapitlet har derfor forsøkt å bygge en kronologisk oversikt over de hektiske dagene slik at man lettere kan forstå de valg involverte personer tok, og hva bakgrunnen for sentrale uttalelser var.

Som vist til tidligere er den allmenne historieoppfattelsen at lekkasjesaken i seg selv var en liten detalj som førte til en regjeringens avgang. På en annen side skal man ikke undervurdere den kraft nyheten om lekkasjen og særlig Bortens indiskresjon hadde. Det er umulig å gi et konkret svar på om en regjering med bedre samarbeidsklime ville overlevd de samme omstendigheten, men det er i alle fall tydelig at de ikke var enige om hvorfor regjeringens avgang var nødvendig. Det faktum at Senterpartiets statsråder ikke aksepterte kravet om Bortens avgang viser dette. Som kapittel fem vil vise er også forsøket på en rekonstruksjon av koalisjonen og den videre EF-debatten et tydelig bevis på dette.

Det er vanskelig å forstå hvorfor enkeltpersoner tok de valgene de tok når de kom opp i en presset og spent situasjon. Det er tydelig at Bortens behandling av lekkasjesaken ikke var god. Samtidig er det ikke funnet noen tegn som tyder på at Borten ønsket å gå av som statsminister eller at det lå andre politiske motiver bak. Flere har beskrevet saken som dråpen som fikk begeret til å renne over. I dette blir det lagt at flere i regjeringen, også i Senterpartiet, lette

---

¹⁵⁶ Bjørklund, 1982: s 311

etter en anledning til å bryte samarbeidet, fordi man så at saken om EF-medlemskap ville bli så viktig at den vanskelig kunne ledes av en regjeringen der konfliktene om saken var så store.

Mange av de sentrale politikerne fra perioden og prosessen rundt lekkasjesaken har som kjent skrevet sine memoarer i ettertid eller har uttalt seg om perioden. De fleste, om ikke alle, uttrykker i større eller mindre grad frustrasjon over Bortens ledelse av regjeringen, enten det handlet om beslutningsvegring, sendretighet eller kommunikasjon. Likevel er det ingen som klart uttrykker at det var slitasje som følge av Bortens lederstil eller personlighet som gjorde at han ble ønsket fjernet i etterkant av lekkasjesaken.

5. Nytt forsøk og ny debatt

5.1 Innledning

Etter regjerings sammenbrudd forsøkte man å finne et grunnlag for videre samarbeid mellom de fire partiene. Dette lyktes man ikke med. Da Trygve Bratteli fra Arbeiderpartiet dannet regjering fortsatte diskusjonene om EF-medlemskap med full tyngde. Fem og et halvt år i regjering var det de borgerlige klarte før samarbeid ikke lenger var mulig. Kapittelet vil undersøke om holdningene, retorikken og politikken endret seg når man ikke lenger satt i regjering. Det blir vist at det i diskusjonen om EF-medlemskap var større motsetninger blant de borgerlige partiene enn det som hadde kommet til syne tidligere. Det betyr ikke at holdningene hadde endret seg, men derimot at endringene i regjeringssamarbeidet nå gjorde at debatten ble mer direkte.

5.2 Forsøket til Bondevik

Det i ettertid så berømte utsagnet *djupt såra og vonbroten* stammer fra Kjell Bondeviks pressekonferanse i etterkant av bruddet i forhandlingene om en ny regjering. Det Bondevik var skuffet over var Senterpartiet, som i hans øyne ikke hadde spilt med åpne kort i prosessen om en ny regjeringsplattform. Senterpartiet hadde ikke funnet det mulig å samarbeide med de andre tre partiene dersom man fortsatt skulle søke om medlemskap i EF.¹⁵⁷

For Senterpartiet var den en utfordrende situasjon da de tre samarbeidspartiene hadde valgt å kaste Per Borten, samtidig som de inviterte Senterpartiet til forhandlinger med sikte på å danne en ny regjering. Dette kunne de gjøre da argumentasjonen om regjeringens avgang hadde vært knyttet til Bortens indiskresjon alene. Senterpartiet gjennomførte både sentralstyremøte og landsstyremøte der saken ble diskutert. Konklusjonen ble at det for Senterpartiet var viktig å ta imot invitasjonen til nye forhandlinger, fordi det ikke var Senterpartiet som hadde ønsket brudd i samarbeidet i utgangspunktet og det ville fremstå som merkelig dersom man ikke ønsket å forhandle. Det man derimot kunne gjøre var å stille visse krav inn i forhandlingene. Saken om EF måtte avklares, og dette ble gjort på et møte i Landsstyret.¹⁵⁸

---

¹⁵⁷ Vassbotn, 1986: s 100

¹⁵⁸ Vassbotn, 1986: s 81

Landsstyret i Senterpartiet gjentok i sitt vedtak at deres holdning til regjeringens avgang var at lekkasjesaken alene ikke var grunnlag for å oppløse regjeringen. Videre ble konklusjonen at man ønsket å innlede forhandlinger med de andre partiene, men presiserte i vedtaket at situasjonen knyttet til forhandlinger om medlemskap i EF hadde forandret seg mye siden sist landsstyret hadde behandlet saken sommeren 1970. Landsstyret trakk særlig frem Werner-planen¹⁵⁹ som et nytt moment som regjeringen og Stortinget ennå ikke hadde diskutert, og konkluderte med:

”Blant annet viser Werner-planen at integrasjon og overføringen av nasjonal suverenitet vil bli langt mer vidtrekkende enn de forutsetninger som har ligget til grunn for de vedtak Stortinget hittil har fattet. Landsstyret finner at disse siktemål er i strid med Senterpartiets grunnsyn, og politiske målsettinger. (...) Denne grunnholdningen i EEC-saken må respekteres som hovedlinje for en eventuell ny regjering der Senterpartiet er med.”¹⁶⁰

Før forhandlingen startet ble det diskutert mye både i media og blant de ulike partene hvordan man skulle tolke de klare kravene fra Senterpartiet. Willoch var av dem som uttalte at man ikke kunne endre den norske markedspolitikken gjennom slike vedtak da Stortinget med overveldende flertall under et år tidligere hadde lagt seg på en annen linje og at en ny regjering måtte følge de vedtak Stortinget hadde gjort.¹⁶¹ Flere oppfattet dette som et rent taktisk utspill fra Senterpartiet inn i forhandlingene.

Ulike krefter internt i Senterpartiet oppfattet ikke dette kravet som et like sterkt ultimatum. Man mente at de nye trendene i EF om det politiske samarbeidet var så viktig at de måtte avklares mellom partiene dersom man skulle kunne samarbeide videre.¹⁶² Når Senterpartiet da gjorde denne avklaringen internt først, kan man allikevel forstå at det for de andre partene opplevdes som et ultimatum.

At det ble Bondevik som skulle lede forhandlingene om ny regjering hadde også sin historie, der både Stortingspresident Ingvaldsen, Trygve Bratteli og kong Olav spilte en rolle, men det er ikke viktig for saken.

---

¹⁵⁹ Werner-planen kom våren 1970 og tok til ordet for utviklingen av en monetær union innen utgangen av tiåret. (Førland og Claes, Oslo 2004: s 85)

¹⁶⁰ Vedtak i Senterpartiets Landsstyre 5.mars 1971, Gjengitt i: Sørebo, 1971: s 88

¹⁶¹ Sørebo, 1971: s 91

¹⁶² Berntsen, 2007: s 399

Etter at Bondevik sine forhandlinger brøt sammen sendte de tre andre partiene ut et felles kommunike der det blant annet sto:

”Senterpartiet under behandlingen av EECs planer om politisk, økonomisk og monetært samarbeid vil stemme for et standpunkt som etter alt å dømme vil være uforenlig med fullføring av de pågående forhandlinger med EEC. De øvrige partier fant at det ikke ville være forenlig med fortsatt regjeringssamarbeid at et parti allerede nå har tatt et slikt standpunkt. De øvrige partier mente at dette spørsmålet måtte vurderes på fritt grunnlag etter fremleggelse av en stortingsmelding om saken.”¹⁶³

Noe av kravet til Senterpartiet var at Werner-planen umiddelbart måtte behandles i Stortinget, og her kom Senterpartiet til å stemme mot at Norge skulle delta i et slikt politisk samarbeid. Dermed kan man si at konklusjonen i Bondevik-forhandlingene var at det var bedre å bryte på dette tidspunktet enn å oppleve en regjeringsskifte to måneder senere.¹⁶⁴

5.3 Ny regjering

Den 18. Mars 1971 la statsminister Trygve Bratteli frem regjeringserklæringen for den nye regjeringen. Han fremhevet at det var viktig for den nye regjeringen å fortsette forhandlingene med EF i den retning som allerede var påbegynt, og at man hadde som mål at dette skulle resultere i en folkeavstemming. Videre var Bratteli opptatt av at det nordiske samarbeidet måtte videreutvikles parallelt med dette.¹⁶⁵

Diskusjonen i etterkant av erklæringen bar preg av de hendelser som hadde skjedd i ukene før. Selv om tidligere statsminister Per Borten hadde permisjon og ikke deltok i diskusjonene ble han og regjeringens avgang et viktig tema i diskusjonen. Det samme ble de pågående forhandlingene med EF. Debatten om regjeringserklæringen forgikk onsdag 24. mars, altså nesten en uke etter at erklæringen var fremlagt.¹⁶⁶

Willoch var den 24. mars tydelig på at det var den politiske uenighet i spørsmålet om EF som gjorde at man ikke lenger har en borgerlig koalisjonsregjering fordi man i Bondevik-forhandlingene ikke hadde lyktes å komme til enighet om et felles standpunkt i saken. Han fremhevet også at Høyre hadde et sterkt ønske om å få til en plattform det kunne dannes en ny

---

¹⁶³ Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7c, s 2262

¹⁶⁴ Berntsen 2007: s 401

¹⁶⁵ Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7c, s 2260

¹⁶⁶ Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7c, s 2261

regjering på, men at det var Senterpartiet som var hovedårsak til at dette ikke lyktes.¹⁶⁷ Videre var Willoch opptatt av at selv om noen mener at de pågående diskusjonene i EF om økonomisk og monetært samarbeid førte til en annen situasjon for Norge i forhandlingene, så burde forhandlingene fortsette med samme mål som tidligere. Det var kun gjennom en ny melding og ny behandling i Stortinget at denne retningen kunne endres.¹⁶⁸

Representanter fra Senterpartiet var uenig i Willochs analyse av konsekvensene vedtaket i Rådet om en økonomisk og monetær union hadde for regjeringens og Stortingets behandling av saken. Erling Engan fra Senterpartiet omtalte vedtaket i EF slik:

*”Etter vår oppfatning i Senterpartiet er nettopp dette vedtaket oppsiktsvekkende og av en så vidttrekkende karakter at det er grunn for oss til å snarest mulig få vite hvordan Stortinget ser på dette vedtaket.”*¹⁶⁹

Til dette kunne Willoch si seg enig, men han påpekte at det for han fremsto rart at Senterpartiet allerede virket å ha tatt stilling til hvilke konsekvenser dette ville få for de norske forhandlingene, og hadde brukt det som utgangspunkt for sitt standpunkt til EF i Bondevik-forhandlingene.¹⁷⁰

Selv i en debatt som skulle omhandle regjeringen Brattelis erklæring måtte de forrige regjeringspartiene svare på kritiske spørsmål fra stortingsrepresentanter fra ulike fløyer. Flere representanter fra Arbeiderpartiet gikk til angrep på Willoch fordi det ikke hadde vært mer åpenhet om prosessene både om Bortens avgang og forhandlingene ledet av Bondevik. Willoch på sin side påsto at åpenheten hadde vært tilfredsstillende og henviste til uttalelsen om at man ikke hadde lyktes å komme til enighet på EF-spørsmålet. Han innrømte også at det nok fantes forskjellige vurderinger av hendelsesforløpet, særlig knyttet til Bortens avgang.¹⁷¹ Kritikken som kom særlig fra parlamentarisk leder i Arbeiderpartiet Guttorm Hansen førte til at representanter fra alle de tidligere regjeringspartiene var nødt til å svare for seg. Felles for dem alle var at de forsvarte prosessen og utfallet i saken om regjeringens avgang.¹⁷²

---

¹⁶⁷ Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7c, s 2262

¹⁶⁸ Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7c, s 2264

¹⁶⁹ Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7c, s 2268

¹⁷⁰ Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7c, s 2268

¹⁷¹ Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7c, s 2269

¹⁷² Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7c, s 2277

Også Senterpartiet ble i debatten om regjeringen Brattelis erklæring presset på hva som egentlig skjedde i forbindelse med Bortens avgang. John Austrheim fikk på et tidspunkt direkte spørsmål fra Arvid Johanson fra Arbeiderpartiet om det var statsministerens håndtering av lekkasjesaken eller endring i Senterpartiets syn på EF som var årsaken til regjeringens avskjedssøknad. På dette svarte Austrheim kort, og refererte til hans uttalelser i Stortinget den 2. mars som sa at Senterpartiets regjeringsmedlemmer ikke fant Bortens håndtering av lekkasjesaken alvorlig nok til å søke avgang.¹⁷³

Det var jo klart at det var uenighet mellom de fire koalisjonspartiene om EF-saken som førte til at man ikke lyktes med å skape en ny regjering etter Bortens avgang. Likevel avviste Austrheim at uenighet om EF hadde noe med regjeringens avgang å gjøre.

Den 21. mai 1971 la regjeringen Bratteli frem Stortingsmelding nr 90 1970-71 med tittelen *Om Norges forhold til De Europeiske Fellesskap*. Her konkluderte man med at det overordnet ønsket var å følge den linje som tidligere regjeringer hadde gjort, og at man med bakgrunn i vedtakene i Stortinget fra 1967 og 1970 ønsket å slutføre forhandlingene med sikte på medlemskap på grunnlag av artikkel 237 i Roma-traktaten. Også her gjentok man standpunktet om at dersom forhandlinger ikke førte frem til et tilfredsstillende resultat, måtte saken legges frem for Stortinget for en ny behandling.¹⁷⁴

5.4 Markedsdebatten 1971

Den 16. juni 1971 var det nok en gang klart for en debatt om Norges forhold til Det europeiske fellesskap på siste dag i stortings sesjonen. Bakgrunnen for debatten var stortingsmelding nummer 90 som var levert Stortinget tidligere samme år. Vel så viktig var det at man nå var kommet stadig nærmere et resultat i forhandlingene, og regjeringen Bratteli hadde behov for å få bekreftet Stortingets standpunkt på daværende tidspunkt i prosessen. Når de borgerlige partiene ikke lenger selv satt med regjeringsmakten var det i større grad mulig for representantene i disse partiene å synliggjøre sine standpunkt uten å ta hensyn til hverandre og til et skjørt regjeringssamarbeid. Debatten er derfor interessant å analysere med sikte på å få frem hva som egentlig lå bak beslutningene også underveis i regjeringperioden.

---

¹⁷³ Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7c, s 2283

¹⁷⁴ Stortingsmelding nr 90 1970-71, s 8 (Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 3c)

I utenriks- og konstitusjonskomiteen som hadde innstilt i saken hadde alle unntatt representanten Austrheim fra Senterpartiet innstilt på å fortsette forhandlingene med sikte på medlemskap. Austrheim ønsket derimot å utrede mulighetene for avtaler eller en annen form for tilknytning. Representanter fra Venstre og Kristelig Folkeparti (Seip og Korvald) ønsket til en viss grad å forhandle langs begge spor samtidig.¹⁷⁵ Det lå dermed tre ulike forslag til vedtak i saken i bordet når debatten startet. Selv om det fantes enkeltrepresentanter i alle partier som ikke fulgte partilinjen fullt ut kan man overordnet si at Senterpartiet ønsket å avbryte forhandlingene, KrF og Venstre ønsket at man fortsatte, men at man allerede nå så på alternative tilknytningsformer, mens Høyre sto sammen med den daværende regjeringen med ønsket om å fortsette forhandlingene med sikte på fullt medlemskap.

Det var også slik at når man hadde behandlet Bortenregjeringens markedsmelding ett år tidligere hadde både regjeringen og komitemedlemmene fra regjeringspartiene sagt at dersom forhandlinger ikke første frem ville dette være en ny situasjon som Stortinget da måtte ta stilling til. Det nye etter at man ikke lenger satt i regjering var at man da ønsket å enten forhandle langs to spor selv før man kunne konkludere på resultatet av medlemsforhandlingene, eller bryte av forhandlingene slik representanter for Senterpartiet nå ønsket seg.¹⁷⁶

Kåre Willoch hadde både i regjeringen, internt i Høyre og i Stortinget vært en forkjemper for Norges søknad om medlemskap i EF. Det var derfor ikke overaskende at han gikk til hardt angrep på Austrheim og Senterpartiet for at de i hans øyne nå hadde endret standpunkt i en så viktig sak. Han henviste til at en enstemmig regjeringen Borten i juni 1970 vedtok å anbefale Stortinget å gå inn i nye forhandlinger med sikte på medlemskap, og at man fikk tilslutning til dette i Stortinget.

”Det vil ikke være så lett å forstå hvis noen av dem som har vært med på å lede Norge inn i de pågående forhandlinger, derefter forlanger dem avbrutt like før den avgjørende fase, efter at vi faktisk har møtt forståelse og sympati for våre synspunkter fra den annen part.”¹⁷⁷

Willoch omtalte konsekvent sine holdninger til EF som en fortsettelse av Borten-regjeringens markedspolitik. Dette gjorde han som et stikk til sine tidligere regjeringskolleger som nå var

---

¹⁷⁵ Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7c, s 3513

¹⁷⁶ Stortingsmelding nr 92 1969-70 (Stortingets forhandlinger 1969-70 bind 3d)

¹⁷⁷ Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7c, s 3352

mye tydeligere på hva de egentlig mente om saken enn man tidligere hadde sett. Han mente at det måtte forhandles frem et grunnlag for en folkeavstemming slik at Stortinget og folket kunne vite hva de skulle ta stilling til. Willoch utfordret også flere ganger i debatten Senterpartiet, og Per Borten selv, gjennom å dra frem ulike sitater og tidligere uttalelser fra den tid Borten var statsminister. Et konkret eksempel var Bortens uttalelser fra 1967 der han sa at det ville være et sterkt argument for norsk medlemskap dersom de viktigste EFTA-landene tilsluttet seg fellesmarkedet. Storbritannia som hadde kommet lenger enn Norge i sine forhandlinger på dette tidspunktet, så ut til å styre mot et medlemskap, og Willoch kunne derfor ikke forstå hvordan Borten og hans partifeller kunne endre kurs på dette tidspunktet. Willoch mente det var for risikabelt å skulle endre kurs på denne tidspunktet i forhandlingene, slik Austrheim ønsket seg da man ikke visste hvilke konsekvenser et brudd ville få også i diskusjonen om andre tilknytningsformer eller handelsavtaler.¹⁷⁸

I debatten er det er interessant å studere hvordan diskusjonene om den linjen regjeringen Borten hadde lagt seg på i markedssaken gikk. Mens Willoch angrep ulike representanter fra Senterpartiet for å ha endret mening nå som de ikke lenger var en del av regjeringen, var det flere som for eksempel Erling Engan fra Senterpartiet som angrep Willoch for det samme. Engan sa for eksempel følgende om Willoch:

”Når han angriper regjeringen Borten, og det som regjeringen Borten stod for, forstår vi jo det.”¹⁷⁹

På disse påstandene svarte Willoch:

”Jeg vil bare si at jeg er lei for at det ikke har vært mulig for meg å gjøre det klarere også for hr. Engan at det ikke er jeg som har angrepet regjeringen Bortens markedspolitik. Jeg har uttrykkelig anbefalt Stortinget å føre den videre. Men jeg må konstatere at Senterpartiets flertall i løpet av de siste måneder har kommet over på det motsatte standpunkt, og dette beklager jeg.”¹⁸⁰

Noe av bakgrunnen for uenigheten var en diskusjon om forutsetningene hadde endret seg siden sist saken ble debattert og siden regjeringen Borten tok sitt standpunkt. Erling Engan var en av de som forsøkte å forklare at dette var tilfellet. Tidligere på våren 1971 hadde EF kommet lenger i diskusjonene om økonomisk samarbeid. Både med hensyn til en monetær

---

¹⁷⁸ Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7c, s 3353

¹⁷⁹ Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7c, s 3356

¹⁸⁰ Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7c, s 3356

union men også om banksamarbeidet.¹⁸¹ Engan mente dette ville få ”*voldsomme konsekvenser*” mens Willoch sto fast på at denne utvikling var helt i tråd med det lederne i EF og i medlemslandene hadde opplyst Norge om at de tenkte å gjøre også før Norge søkte om medlemskap.¹⁸²

Per Borten svarte Willoch med å påpeke at det også i den regjeringen de samarbeidet i hadde blitt gjort reservasjoner mot medlemskap dersom den politiske utviklingen i EF endret seg, eller dersom forhandlinger om særordninger ikke førte frem. Borten omtalte Willoch på følgende måte:

*”Hr. Willoch må være en av dem som ikke har oppdaget at det er kommet noe prinsipielt nytt trekk i Europa-integrasjonen.”*¹⁸³

Diskusjonen i Stortinget dreide seg om i hvor stor grad man var klar over at man allerede i forhandlingene, og ved inngangen til et eventuelt medlemskap måtte ta stilling til en økonomisk union. Det synes å være enighet om at man var klar over tankene eller ideene når man diskuterte saken i Stortinget forrige gang våren 1970, men det var uenighet om i hvor stor grad dette lå til grunn for beslutningen man gjorde.¹⁸⁴

John Austrheim var sammen med Per Borten den som nå ledet arbeidet i Senterpartiets stortingsgruppe, samtidig som de stadig måtte svare på vegne av den avgåtte regjeringen Borten. John Austrheim åpnet sitt innlegg i debatten med følgende:

*”Senterpartiet gjer framlegg om å endre tingsopplegget frå fullt medlemskap til ein mindre vidtgående avtale med EEC”*¹⁸⁵

Austrheim mente at dette ikke betydde noen endring av kurs for Senterpartiet. Han fremholdt at Senterpartiet helt siden den første behandlingen i 1962 hadde ønsket at man så på andre tilknytningsformer. Dette hadde man gjort særlig gjennom mindretall i Stortingsgruppen og gjennom ulike merknader i komitebehandlinger. Det var likevel nytt at man nå sa nei til videre forhandlinger om medlemskap.

---

¹⁸¹ http://ec.europa.eu/economy_finance/emu_history/legalaspects/part_c_1_b.htm European Commission. (aksessert 05.05.13)

¹⁸² Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7c, s 3356

¹⁸³ Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7c, s 3394

¹⁸⁴ Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7c, s 3389

¹⁸⁵ Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7c, s 3362

Poenget med Austrheims alternative forslag til vedtak var å starte forhandlinger med sikte på en annen form for samarbeid enn fullt medlemskap. Diskusjonen om hvorvidt dette var klokt eller ikke pågikk underveis i hele debatten. På den ene side mente noen representanter, som for eksempel Willoch, at det ville være uklokt å endre kurs på dette tidspunktet i prosessen. Likevel kunne han og andre si seg dels enig i at dersom motstanden i Stortinget mot medlemskap nå var så stor at det ikke var realisme i det man forhandlet om, så var det bedre å få dette frem i lyset på dette tidspunktet enn senere i saksgangen. Gunnar Garbo fra venstre var en av de som mente at eventuelle ”nye standpunkt” eller endringer i Stortingets holdning måtte komme frem i lyset så raskt som mulig.¹⁸⁶

En annen side ved diskusjonen var i hvor stor grad videre forhandlinger var bindende. Austrheim og Senterpartiet var redd for at å føre forhandlinger videre sakte men sikkert ville forplikte Norge, og at man ikke hadde noe realitetsvalg når forhandlingsresultatet var klart. Dette ble motsagt med at Senterpartiet nå la seg på en linje der man ikke fikk noe resultat, og dermed slapp usikkerheten en folkeavstemming førte med seg.¹⁸⁷ Representanter fra ja- og tvilersiden fremhevet at Senterpartiets holdning til å endre kurs var et godt bilde på at de var forhåndsbestemt i saken, og ikke hadde noen interesse av et forhandlingsresultat. Guttorm Hansen påpekte for eksempel at dersom Stortinget valgte å endre kurs ville det bare kreve simpelt flertall i Stortinget for å gjøre det, og dermed ville man ikke ha mulighet til å la folket avgjøre denne viktige saken. Han mente at det var et like viktig valg å velge å stå utenfor som det ville være dersom man valgte å bli medlem av EF.¹⁸⁸ Senterpartiet ble også, uten å ha et godt motsvar, utfordret på tidligere uttalelser om medbestemmelse og at folket måtte bli hørt i så viktige saker, når de ikke klarte å redegjøre for sin holdning til en folkeavstemming. Ikke bare ønsket de, gjennom å foreslå å bryte forhandlingene, å ikke drive prosessen så langt at det kom til en folkeavstemming. Representantene fra Senterpartiet var samtidig unnvikende på spørsmålet om partiet ville lytte til en rådgivende folkeavstemming i saken.¹⁸⁹

For Senterpartiet ble det stadig klarere at de hadde problem med å forklare hvorfor man på dette tidspunktet ikke ønsket å se hvor forhandlingene ledet. Representanter fra både Høyre

---

¹⁸⁶ Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7c, s 3357

¹⁸⁷ Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7c, s 3360

¹⁸⁸ Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7c, s 3360

¹⁸⁹ Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7c, s 3387

og Arbeiderpartiet stilte kontinuerlig gjennom den flere dager lange debatten spørsmålsteget om Senterpartiets forutinntatte holdning. Kjell Magne Fredheim fra Arbeiderpartiet satte fingeren på et sentralt punkt når han påpekte om Senterpartiet:

”Partiet har, som det også ble sagt på siste landsmøte, bestemt seg for en konklusjon – og deretter forsøkt å stable premissene på bena.”¹⁹⁰

Per Borten åpnet sitt hovedinnlegg i debatten med å forklare hva som var nytt i saken siden Norge hadde søkt i 1967. Han trakk frem at den politiske målsetningen med EF hadde blitt konkretisert gjennom for eksempel Werner-planen som skisserte opp etableringen av en monetær union. Dette var for Borten en av årsakene til at man nå kunne se på EF-debatten med andre øyne enn man hadde gjort for bare et år siden, og at dette var utviklingstrekk som den borgerlige regjeringen ikke hadde rukket å behandle.¹⁹¹

Per Borten brukte mye tid i sitt innlegg på å sitere seg selv fra tidligere debatter i et forsøk på å vise at den linje Senterpartiet nå la seg på ikke representerte noe nytt, men at det alltid hadde vært et ønske om å finne andre former for tilknytning og at det alltid hadde vært en grunnleggende reservasjon mot noen hovedpunkter i forhandlingene. Han ønsket at Norge i likhet med de nordiske nabolandene skulle ta diskusjonen om de bredere politiske målsetningene med EF og ikke bare diskutere fellesmarkedet og de økonomiske endringene et medlemskap ville føre med seg. Borten oppsummerte sitt standpunkt med å si følgende:

”Jeg har derfor kommet til at vi allerede nå bør si ifra at vi ikke er interessert i å være med i en så vidtgående integrasjon, med de følger det må få for de videre forhandlinger.”¹⁹²

I sine innlegg og replikkvekslinger gikk Borten og Willoch seg fast i tolkning av gamle sitater fra Borten og vedtak gjort i den forrige regjeringen. De to var grunnleggende uenig om det hadde kommet nye momenter i saken, og hvor stor grad man hadde ment noe om dette tidligere. Willoch sto for eksempel sterkt på at også den forrige regjeringen var klar over at den politiske utviklingen kunne gå i retning av en diskusjon om en monetær union, men

---

¹⁹⁰ Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7c, s 3385

¹⁹¹ Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7c, s 3393

¹⁹² Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7c, s 3394

Borten mente at dette var nytt med Rådets resolusjon om økonomisk samarbeid tidligere våren 1971.¹⁹³ Willoch avsluttet en av replikken med å skrappt kommentere:

*”Jeg kan bare beklage at representanten Borten ikke mener det samme som statsminister Borten mente”.*¹⁹⁴

Enda tydeligere i sin skuffelse over Bortens nye standpunkt var Bent Røiseland som i en replikkveksling stilte Borten følgende spørsmål:

*”Eg vil gjerne spørje hr. Borten kva det er som har hendt i utanrikspolitikken siden 1. mars i år, for så vidt eg veit, ønskte hr. Borten på det tidspunktet å halde fram som norsk statsminister og føre tingingane i Brussel på grunnlag av søknad om medlemskap.”*¹⁹⁵

Borten sto i sine svar fast på at Werner-planens utvikling og Davignon-rapporten¹⁹⁶ representerte noe nytt som den forrige regjeringen ikke hadde tatt stilling, men som Senterpartiet nå hadde gjort, selv om flere av disse hendelsene var i perioden rett før han gikk av som statsminister.¹⁹⁷ Han rettet også spørsmålet tilbake til Røiseland da det også var slik at flere av Venstres representanter så ut til å ha en annen holdning enn tidligere, selv om ikke Røiseland selv hadde det.¹⁹⁸ Også andre representanter fra Senterpartiet sto mye tydeligere på sine holdninger i markedsdebatten i 1971 enn tidligere. Bjørn Unneberg som var representant for Senterpartiet sa at han ikke vil lytte til en rådgivende folkeavstemming, men at han uansett ville stemme mot medlemskap i EF dersom saken ble fremlagt for Stortinget.¹⁹⁹ Dette var derimot ikke linjen til ledelsen i Senterpartiet som i større grad svarte unnvikende på spørsmålene om de ville følge en eventuell rådgivende folkeavstemming.

Heller ikke Seip og Korvald slapp unna beskyldninger fra Arbeiderpartiet og Høyre om å drive et spill som var ganske annerledes nå som de var utenfor regjeringen. Seip og Korvald hadde levert forslag i saken som var likelydende med flertallet og regjeringen når det kom til å fortsette forhandlingene. Det de ønsket var et tilleggspunkt som sa følgende:

---

¹⁹³ Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7c, s 3394

¹⁹⁴ Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7c, s 3396

¹⁹⁵ Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7c, s 3397

¹⁹⁶ Davignon-rapporten var en plan for utvikling av en felles utenrikspolitikk i EF. (Førland og Claes, Oslo 2004: s 104)

¹⁹⁷ Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7c, s 3397

¹⁹⁸ Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7c, s 3504

¹⁹⁹ Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7c, s 3420

”Regjeringen anmodes om parallelt med de fortsatte forhandlinger å utrede hvilke alternative løsninger som kan komme på tale og skape størst mulig klarhet over det reelle innholdet i andre og mindre vidtgående samarbeidsordninger enn fullt medlemskap. Resultatet av slike utredninger bør foreligge i god tid før den rådgivende folkeavstemmingen skal holdes.”²⁰⁰

Korvald selv forsøkte å bygge ned dramatikken i dette tilleggspunktet ved å påpeke at også Arbeiderpartiet og Høyre så nødvendigheten av å vurdere alternative tilknytningsformer dersom forhandlingene om fullt medlemskap ikke førte frem. Begge disse partiene hadde ønsket at konsekvenser av, og muligheter ved, et nei måtte foreligge før den rådgivende folkeavstemmingen. Korvald mente hans forslag bare var en måte å sikre at regjeringen hadde tid til å utrede disse.²⁰¹

Representanter fra Arbeiderpartiet og Høyre mente det var store forskjeller på å konsekvensutrede hva et nei ville bety og det å drive parallelle forhandlinger. Guttorm Hansen fra Arbeiderpartiet omtalte det hele som et forslag til ”...intern, medisinsk bruk”²⁰², og Kjell Magne Fredheim brukte beskrivelsen ”...ren indrepolitisk partimedisin.”²⁰³ Dette var ikke vanskelig å forstå fordi både KrF og Venstre var partier som hadde sterke interne motsetninger i debatten om EF.

I voteringen i saken ble det klart at stortinget ikke var like enhetlig som i 1967 og i 1970. Austrheims forslag om å avbryte forhandlingene fikk 37 stemmer, mens 113 stemte for innstillingen fra komiteen. Forslaget fra Seip og Korvald falt deretter med 55 mot 94 stemmer. Av de 37 som ønsket å bryte forhandlingene med EF ved å støtte Austrheims forslag fant man alle de 20 representantene fra Senterpartiet. Fem av venstres 13 representanter støttet forslaget, der tidligere partileder Gunnar Garbo og landbruksminister i regjeringen Borten Hallvard Eika var blant de mest profilerte. Fire av Kristelig Folkepartis 14 representanter støttet forslaget. Det samme gjorde åtte av Arbeiderpartiets 74 representanter. I Arbeiderpartiet var denne fløyen i hovedsak drevet av Einar Førde, Torbjørn Berntsen og Aslak Versto.^{204 205}

---

²⁰⁰ Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7c, s 3513

²⁰¹ Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7c, s 3362

²⁰² Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7c, s 3362

²⁰³ Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7c, s 3387

²⁰⁴ Nordby, Trond (red), *Storting og regjering 1945-1985 – biografier*, Oslo 1985

²⁰⁵ Stortingets forhandlinger 1970-71 bind 7c, s 3514

Et interessant trekk ved debatten i juni 1971 var at den handlet like mye om regjeringen Borten som den sittende regjeringen. I motsetning til tidligere debatter, som i stor grad handlet om fremtiden i Europa, handlet debatten i 1971 om hva ulike partier, regjeringen og enkeltpersoner tidligere hadde ment og sagt om saken. Det er tydelig at regjeringsskiftet hadde påvirket muligheten til en mer direkte debatt om EF.

5.5 Konklusjon

Uenighet om hva man tidligere hadde ment i regjeringen, og uenighet om hvorvidt EFs planer for monetært samarbeid representerte noe nytt, er to av flere bevis på at selv om man var enige gjennom stortingsmeldinger og vedtak var ikke regjeringsmedlemmene nødvendigvis enige om hva man skulle legge i disse.

Videre er det mulig å tolke vedtaket i Senterpartiets Landsstyre som en mulighet til å endelig trekke det standpunkt de hadde ønsket seg. Gjennom flere år i regjering ville det være naturlig at ledelsen og partiorganisasjonen hadde måtte moderere sine uttalelser for å bevare det samarbeidet de var en del av. Det er vanskelig å konkludere med en konkret årsak til at forhandlingene om ny regjering feilet, eller mer konkret hvorfor Senterpartiet stilte de kravene de gjorde. Det er likevel tydelig at de ikke følte de kunne fortsette på den linjen som regjeringen Borten hadde hatt i EF-saken. Det er godt mulig at Werner-planen ville ført til et brudd i regjeringen uansett, men det blir spekulasjoner. Det er mer naturlig å vurdere argumentet om Werner-planens konsekvenser som noe man kunne bruke som en unnskyldning for å stille de ultimatum man gjorde.

I etterkant av regjeringssammenbruddet ser vi også at Stortingerepresentantene for de ulike partiene var mye mer frittalende og direkte i den offentlige debatten. Det betydde ikke nødvendigvis at det var nye politiske holdninger som kom frem, men at det nå var et større handlingsrom for å fremme partienes egentlige holdninger også i den offentlig debatten.

6. Konklusjon

Hovedproblemstillingen i oppgaven er å undersøke om motsetningene knyttet til EF-saken ble så store at videre samarbeid ut over våren 1971 ble umulig for den borgerlige koalisjonsregjeringen.

Det er mye som taler for at den allmenne historieoppfattelsen om at den borgerlige koalisjonsregjering sprakk fordi uenigheten om EF-saken ble for stor hovedsakelig er korrekt. Både i tiden før lekkasjesaken og enda tydeligere i tiden etter lekkasjesaken var det tegn som tydet på at motsetningene i saken var så store at regjeringen neppe kunne beholdt sin posisjon frem til en folkeavstemming. Likevel kan man sannsynliggjøre at de kunne fortsatt frem til forhandlingsresultatet forelå og dermed kan man påstå at lekkasjesaken fremskyndet bruddet. Selv om partiene hadde grunnleggende ulik holdning til medlemskap og på hvilke premisser det kunne skje hadde man i perioden frem til bruddet våren 1971 vært bevisst disse, men hele tiden presisert at man ventet på fremdriften i forhandlingene. Her kunne man fått avklart ulike særordninger og på hvilke vilkår et norsk medlemskap skulle skje. Dette var også argument som ledelsen i Senterpartiet brukte internt for å skape ro rundt saken i egen organisasjon, og blant egne støttespillere og velgere.

Når et forhandlingsresultat forelå ville regjeringen blitt tvunget til å ta standpunkt til dette og det er sannsynlig at dette ville ført til et brudd. Oppgaven har tydelig vist at selv om man var enig om å drive forhandlinger om fullt medlemskap var man ikke enig om hvilket resultat som var godt nok og heller ikke enig om hvor sannsynlig det var å oppnå det man ønsket seg. For Høyre ville det for eksempel være nesten utenkelig å lande på et nei-standpunkt samme hvor lite de norske kravene ble innfridd, mens det for Senterpartiet ville være nesten utenkelig å lande på et ja-standpunkt uansett hvor gode særordninger man fremforhandlet.

Det er vanskelig å se hvilken situasjon som kunne ledet til et brudd i tiden frem til man fikk et forhandlingsresultat. Likevel brukte Senterpartiet utviklingen i EF som gikk i retningen av en mer politisk union som årsak til sine ultimatum i Bondevik-forhandlingene og i markedsdebattene i etterkant av regjeringsbruddet som en forklaring på hvorfor de kunne si nei til medlemskap også før et resultat forelå. Det er sannsynlig at dette ble brukt fordi man trengte et argument om at noe hadde endret seg som en forklaring på hvorfor man brøt men den linje man tidligere hadde lagt seg på. Oppgaven har vist at holdningene til sentrale

politikere i Senterpartiet endret seg lite i perioden, men at fremdriften i saken var av en slik karakter at man ikke kunne kom ut av samarbeidet på en korrekt måte tidligere. Man kan spekulere i dersom lekkasjesaken hadde funnet sted også før Werner-planen ble presentert så ville man i Senterpartiet tatt et oppgjør med holdningene til EF-saken der konklusjonen ville blitt den samme, og man ville funnet andre argumenter som støttet en tydelig nei-linje. På en annen side kan man si at selv om lekkasjesaken hadde en voldsom kraft var det også tidligere saker som kunne resultert i et regjeringsbrudd dersom partene hadde ønsket det. Et eksempel er konfliktene mellom Borten og John Lyng.

Det var imidlertid regjeringsmedlemmene fra de tre andre partiene som krevde statsministerens avgang i etterkant av lekkasjesaken, mens regjeringsmedlemmene fra Senterpartiet ikke fant saken av en slik karakter at regjeringen måtte gå av. Det er derfor et paradoks at det var Senterpartiet som ønsket å endre regjerings politikk i forsøket på å danne en ny regjering, og som stilte ultimatum som førte til at forhandlinger ikke lyktes. Altså ønsket ikke Senterpartiet regjerings avgang, men ønsket heller ikke at regjeringens politikk ble videreført. Oppgaven har vist at det nok var uenighet om Senterpartiet kunne gjør best jobb med å forsvare sine interesser innenfor eller utenfor en regjeringsposisjon. Utenfor regjering ville man ha mye større frihet til å være tydelig i sin politikk, mens man på en annen side ville ha mer kontroll over fremdriften dersom man var en del av regjeringen som drev forhandlingene. Det er sannsynlig at dette også er preget av å komme fra den vanskelige situasjonen med æren i behold. Det ville være naturlig for Senterpartiet å ønske en endring i politikken eller regjeringskonstellasjonen uten at man trengte å ofre sin egen leder for den saken. Dersom regjeringsmedlemmene fra Senterpartiet hadde vært enig i at det var Bortens indiskresjon og håndtering av lekkasjesaken som var årsaken til avgangen ville det også være vanskelig å kreve en endring av politikken i forhandlingene om en ny regjering. Derfor kan man hevde at selv om Senterpartiet ikke ønsket alle de negative følgene av lekkasjesaken, så benyttet sentrale politikere anledningen til å både skyld på de andre tre partiene for regjeringens avgang, samt å tydeliggjøre hva man egentlig mente om EF-saken.

Begrepet "*Bortens balansegang*" er i ettertid blitt brukt i flere sammenhenger. Årsaken er lett å forstå. Per Borten ledet et parti som før de kom til regjeringsmakt hadde en uttalt skepsis til forpliktende europeisk samarbeid. Senere skulle han lede en regjering der sterke krefter ønsket Norge inn i det europeiske fellesskapet. Borten måtte hele sin regjeringstid balansere mellom å tilfredsstille sine regjeringskolleger samtidig som han bevarte tillitten blant sine

velgere og internt i eget parti. Dette ble en stadig vanskeligere oppgave, og til slutt kan man si at gapet mellom partiene i regjering ble så stort at man ikke lenger klarte å finne et grunnlag for videre samarbeid.

I oppgaven har jeg vist at de borgerlige koalisjonspartiene i liten grad diskuterte og avklarte politikken knyttet til fellesmarkedet ved regjeringsdannelsen, fordi det ikke var en like aktuell politisk sak på det tidspunktet, men også fordi man var klar over at det fantes grunnleggende motsetninger. Holdningene til sentrale politikere fra de ulike partiene endret seg også lite i perioden, selv etter at saken igjen ble aktualisert i 1967. Å si at regjeringsbruddet skyldtes regjeringsslitasje blir i beste fall upresist. Det finnes få beviser på at det over tid var en misnøye med samarbeidet eller lederskapet som gjorde at man ikke lenger kunne finne en felles plattform i EF-saken. Derimot er det fremdriften i saken som tvang frem et tydeligere standpunkt og noen konklusjoner. Da skruen ble strammet til og man nærmet seg en situasjon der regjeringen måtte avklare den fremtidige politikken var avstanden for stor til at man kunne fortsette. At holdningene endret seg lite underveis og at argumentene til partene i stor grad var de samme viser at utfallet trolig ville blitt det samme uansett tidspunkt for en avgjørelse i saken, og at årsaken til at regjeringen kunne holde sammen i nesten seks år var at man hadde mulighet til å inngå midlertidige kompromisser samt å utsette viktige avgjørelser i saken.

I arbeidet med oppgaven er det avdekket mange interessante tema som ville være aktuelle for videre studier eller fordypning. Avgjørelsen i Senterpartiets landsstyre om å inngå forhandlinger, men å stille ultimatum i EF-saken er et slikt tema. Her er ikke bare selve møte interessant, men også hvordan saken ble behandlet ute i fylkeslagene og i stortingsgruppen. Folkebevegelsens påvirkning er også et spennende tema det ville være aktuelt å studere videre.

Kilder og litteratur

Kilder

Stortingets forhandlinger 1961-62, bind 7c
Stortingets forhandlinger 1965-66, bind 7a, 7b, 7c
Stortingets forhandlinger 1966-67, bind 3b, 3c, 7a, 7c
Stortingets forhandlinger 1967-68, bind 7a
Stortingets forhandlinger 1968-69, bind 7a
Stortingets forhandlinger 1969-70, bind 3d, 7a, 7c
Stortingets forhandlinger 1970-71, bind 7b, 7c

Media

Dagbladet 19. februar 1971
Bergens Tiende 22. februar 1971
Rogalands avis 22. februar 1971

Litteraturliste

Almlid, Geir Ketil, *Borten- og Bratteli-regjeringenes forhandlinger om EF-medlemskap i 1970-72*, Publiseres i Historisk Tidsskrift nr 2 2013

Berntsen, Harald, *Staurberaren – Per Borten*, Aschehoug Oslo 2007

Bjørklund, Tor, *Mot strømmen: kampen mot EF 1961 - 1972*, Universitetsforlaget Oslo 1982

Brunvand, Olav, *Fra samspill til sammenbrudd*, Tiden Oslo 1973

Bull, Edvard, *Norges Historie bind 14 (red. Knut Mykland); Norge i den rike verden 1945 – 1975*, Cappelen Oslo 1979

Claes, Dag Harald, Tor Egil Førland, *Europeisk integrasjon*, Gyldendal Oslo 2004

Elvebakk, Vebjørn Kristen, *Finn Moe: En utenrikspolitisk biografi*, Hovedoppgave i historie Universitetet i Oslo 2004

Furre, Berge, *Norsk historie fra 1914 – 2000: industrisamfunnet – frå voktervisse til framtidstvil*, Det Norske Samlaget Oslo 2000

Garvik, Olav, Marianne Røiseland, Jens Vetland, *Røiseland: Statsministeren vi ikke fikk*, Vigmostad og Bjørke Bergen 2003

Gerhardsen, Einar, *Mennesker og politikk: Erindringer 1965-78*, Tiden Oslo 1978

Greipsland, Torbjørn, *Per Borten: omdiskutert og avholdt*, Cultura Oslo 1984

Hoemsnes, Ole N., *Skjebnedøgn: om Borten-regjeringens fall*, Gyldendal Oslo 1986

Holst-Jæger, Eirik, *Venstre 1963-72: Splittelse og EF-strid*, Hovedoppgave i historie Universitetet i Oslo 1997

Ikonomou, Haakon, *Bortens balansegang*, Artikkel i Fortid: Historiestudentenes tidsskrift UiO nr 2 2010

Korvald, Lars, Per Øyvind Heraldstveit, *Politikk og kall, Lars Korvalds memoarer*, Rocon Tananger 1982

Langslet, Lars Roar, *John Lyng: Samarbeidets arkitekt*, Cappelen Oslo 1989

Nielsen, May-Brith Ohman, *Norvegr bind 4: etter 1914*, Aschehoug Oslo 2011

Nordby, Trond (red.), *Storting og regjering 1945- 1985: biografier*, Kunnskapsforlaget Oslo 1985

Nordby, Trond (red.), *Storting og regjering 1945- 1985: institusjoner – rekruttering*, Kunnskapsforlaget Oslo 1985

Madsen, Roar, *Motstraums, Senterpartiets historie 1959 – 2000*, 2001

Moe, Erling, *Venstre 1967-71: Et parti mot splittelse*, Hovedoppgave i historie Universitetet i Oslo 1982

Sonne, Lasse, *Nordek: a plan for increased Nordic economic co-operation 1968-1970*, Helsinki 2007

Sørebø, Herbjørn, *Slik sprakk koalisjonen; stormen om statsminister Per Borten*, Samlaget Oslo 1971

Sørensen, Tor, *Venstres Markedsutvalg om EEC 1970/71*, Masteroppgave i historie ved NTNU 2008

Trøite, Jostein, Jan Erik Vold, *Bønder i EF-strid – Senterpartiet og bondeorganisasjonene 1962-71*, Samlaget Oslo 1977

Unneberg, Bjørn, *Per Borten – Bonde og statsmann*, Cappelen Oslo 1988

Vassbotn, Per, *Lekkasje og forlis – om regjeringen Bortens fall*, Cappelen Oslo 1971

Vassbotn, Per, *Da Borten falt: gjensyn med regjerings lekkasje og forlis 1971*, Cappelen Oslo 1986

Willoch, Kåre, *Myter og virkelighet: om begivenheter frem til våre dager med utgangspunkt i perioden 1965-1981*, Cappelen Oslo 2002

Nettsider

www.sn1.no : Store norske leksikon

www.cvce.eu: Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe

ec.europa.eu: European Commission

